

126
7

अथ

Siddhanta Chandrika .

सिद्धांता चन्द्रिका

॥ व्याकरण ग्रन्थः ॥

ਸ੍ਰੀ ਮਾਧੋ ਸਾਹਿਬ:

੧੨੬
੧

੧੨੬
੧

੧੨੬
੧

+

॥प्रथमपरिच्छेदः॥ प्रथमः स्कन्धः

चं०
२

श्रीगणेशायनमः॥ अथाख्यातप्रक्रियानिरूप्यते। धातोः। इदमधिक्रियते। भादिः। क्रिया
वचनोभादिधातुसंज्ञः। आदनुदात्तः। अनुदात्तोरितश्च धातोरात्। नित्स्वरिते त उभे
नितः स्वरिते तश्च धातोरात्। परतोः। न्यत्। उक्तनिमित्तहीना धातोः। पम। नवपम। तिवादी
नामा धानितवचनानिपसंतानि। पणरात्। नानिचयुष्मादिचास्मदिचभागेः। तिवाद्येकार्थे
बुक्तामादिषुपपदेष्वेते प्रत्ययास्त्रिभिर्भागेः। सुगन्धयोः। नानिप्रयुज्यमाने वादप्रयुज्यमाने प्रथ
मः। युष्मादिमध्यमः। अस्मद्युत्तमः। कर्त्तृभिर्वा चादात्। भूस्तोया। वर्त्तमानेति प्रत्ययस्य अंतिसि
प्रथमस्यमिपुवसमसतेः प्राते अंतेसे आयेध्वे एव हेमहे। वर्त्तमानक्रियावृत्तेर्धातोस्ति वाद

॥सन्नेहात्मधारणा॥ सत्तामामित्यादौ वर्त्तते इति बोधः॥ पूर्वप्रथमं महात्वा हृतिस्त्वारद्धतया मांगलित्वात्सत्तात्वं निर्देष्टोप्येवं सत्तात्वं परब्रह्मणः॥

॥स्मरणात्॥ २॥ वर्त्तमानत्वं च प्राद्व्यपदे स मास क्रियाप्रदत्वं कालगतं बोध्यम्॥ २॥

आदि-पञ्चमः। तेन क्रियायां चित्तं।
लक्ष्यं २

स्तः

उसि३

यः प्रत्ययाः स्युः एकां संज्ञा लट् अकृतेरिति कर्त्तव्येषु निवादिषु चतुर्षु दिप्रत्ययेषु परतो धातो रप
स्यात् गुणः नाम्पंतस्य धातोर्गुणः भवति अपितो दिङित् पकारे तं तादिकं च विनाऽन्यप्रत्ययो
दिङ् स्यात् किं तद्युसि किति डि तिचपरे वृद्धिगुणोर्ना द्विवचनहेतुकं स्यात् इति तसि गुणा प्राप्ते
अप्रतिमितो गुणः भवतः अदौ प्रतो लोपो भवत्पकारे एकारे च भवति भवसि भवथः भवथः
वो भवमयोः परतोऽत आत्वं स्यात् भवामि भवावः भवामः स भवति त्वं भवसि अहं भवामि यु
गपक्षात्तोपरः सच त्वं च भवथः त्वं च अहं च भवावः सच त्वं च अहं च भवामः विधिसंभावेन यो यात्
यातो युस् या स्यात् यातया यावया मइत ईयातो ईरन् ईया सईया थाई ध्वं ई पई वहि उमहि वि

पौणिनिहर्ष
कारं नोचरय
त

सि० चं०
२

एते तु
वादे व

धिः कर्त्तव्यार्थोपदेशः संभावनं कल्पनं तत्र यादादयः । एषां संशालिङ् । या । अतः परो यादः स्यात् । भ
वेत् । भवेत्तां । युसङ् । अतः परस्य युसङ् । अगमः । भवेयुः । भवेः । भवेत्तां । भवेत्ता । यामिथी । अतः परो यामि
थी स्यात् । भवेयं । भवेवा । भवेम । शिष्यो गुह्युश्च को भवेत् । भवेदसौ वेदविद्वास्त्राणां त्वात् । आशीः
प्राणयोः । तुप्रां । अतुहि तंतं । आनिपू । आवपू । आमप्रां । आतां । अतां । स्व । आयां । ध्वे । एपू । आवहेपू । आ
महेपू । अत्राप्तार्थं न माशीः परस्मैष्ठार्थं संसर्गप्रेरणं प्रवर्तनं तत्र तु यादयः । एषां संशालोटात् । तु
ह्योत्तात् । आशिषिवा । भवतु । भवतात् । भवतां । भवतु । अतः । अतः परस्य हे लुक् । भव । भवतां । त
भवतां । भवतां । भवति । भवावा । भवामा । प्रधनायो धतो भवसोम्या । आयुष्मान् भवतु भवान् । अनयत

आशीरे वृषा प्र रुद्धा १॥ परस्य तु पल्लिगां ॥ आत्मा नोऽपि वार्थं २ राम
संशानमाप्ति ॥

नेतीते। दिप्रतां-अनसिप्रतंत-अमिपूर्वमतन-आतां-अंतथास-आथां-ध्वंडवहिमहि।-प्रतीतायाएवे
 योमदयादगीग्यावदागामिनाःप्रथमंयामदयेदिवसःसकलःसोद्यतनः।नास्त्यद्यतनोयस्मि
 न्नीतेकालेत्तवदिवाद्यः।एवांसंज्ञालड।दिसिमीनामिहचारणार्थः।दिवादावट।धातोः।अभ
 वता-अभवतां-अभवता-अभवः।अभवतां-अभवता-अभवं।अभवावा-अभवाम।ह्योऽभवत्सुतुत्रः।प
 तादौणप्र-अतुसउसथप्रअथुस-अणप्रवमए-आतेररेसे-आथेध्वेएवहेमदोधातोःपरासेःतीते
 कालेणवाद्यः।एवांसंज्ञालिटाद्विष्टोउक्तार्थणवादियोगेधातोर्दिवचने।सस्वएदिर्दिर्दिः
 अनेकस्वस्वधातोःसस्वएघोऽवयेकोऽदिरुक्तसस्वएदिर्भवेति।एदिःकित्अपिस्वदिःकित्॥

ओ३

सि० चं०

३

आभोर्लोदो। पूर्वस्याकारस्य भूशब्दस्य चाकारेणोदो। क्रसः। पूर्वसंबन्धिनो दीर्घस्य क्रसः। भूपातांज
वचपाः। पूर्वस्य भूपातांजवाञ्चपाः स्युः। भूधवभातांजउदगवाः। खप्रछदथातांजटतकपाः। भूवो
वुक्। भूवोवुगागमोर्लोदोस्यो। वभूव। वभूवतुः। वभूवुः। कादेर्लोदोः। कसभूवतुदुश्रुदुत्तेभ्यः
परस्य वसोदोर्लोदेरिस्मभवत्। तस्माद्भवतीति नियमादिट्। वभूविथ। वभूवथुः। वभूव। वभूव।
वभूविवा। वभूविमा। वलिर्वलवान् वभूव। आशिषि। यातयास्तांयासुसयासयास्तयास्तयासयास
यास्यसीष्टसीयास्तांसीरत्सीषाससीयास्यांसीध्वंसीयसीवहिसीमहि। धातोराशिषिण्यदादयः
एषोसंज्ञालिङ्। आशीयादोदःपंकित्। भूपातां। भूपास्तां। भूपासुः। भूपाः। भूपास्तां। भूपास्तां। भूपासं

३

एषां संज्ञा ल ३०९

सि० चं०
४

व्यतदासुभिस्त्रिमभविष्यत्। अभविष्यतां। अभविष्यन्। अभविष्यः। अभविष्यतां। अभविष्यता। अभवि
ष्यं। अभविष्याव। अभविष्याम। भूतेसिः। धातोर्भूतमात्रेकालेसिः प्रत्ययोभवतिदिवादिपरः। एकासंज्ञा
उ। दादेःपोपेपोऽपिहाधास्थ्याइणभृपिवतिभ्यः परस्मैलुक्। शास्त्रासाधेदांवा। भुवःसिलोपे
यउ। लुकिगुणानां। अभूत्। अभूतां। भुवःसिलोपेस्त्वुक्। अभूवन्। अभूः। अभूतां। अभूता। अभूवं।
अभूवा। अभूमा। माडि। सिरेव। स्मसहितेदिवादिर्वा। मेडः। माड्। योगः। अटोलोपः। माभूवान्भूत्। मास्म
भूत्। मास्मभवत्। भूषाप्तावात्वात्। भवते। आदाथइः। अतः परस्मात्। आथश्चातेर्भवति। भवेतो। भवं
तो। भवसे। भवेथे। भवध्वे। भवे। भवावहे। भवामहे। भवेतां। भवेयातां। भवेन्। भवेथाः। भवेयाथां। भ

वेध्वांभवेयाभवेवहि।भवेमहि।भवतां।भवेतां।भवतां।भवत्वा।भवेथां।भवध्वां।भवे।भवावहे।भ
वावहे।अभवता।अभवेतां।अभवता।अभवथाः।अभवेथां।अभवध्वां।अभवे।अभवावहि।अभवा
महि।वभवे।वभवातो।वभविरे।वभविषे।वभवाथे।नामिनोःचतुर्णाधोः।नाम्यंता।दातोःप
रस्पर्धाध्वंलुङ्।लिटांधस्यः।सेटोह्लादा।वभविट्।वभविध्वे।वभवे।वभविष्वहे।वभविमहे
भविषीष्ट।भविषीयास्तां।भविषीरन्।भविषीष्वाः।भविषीयास्यां।भविषीं।भविषीध्वं।भविषी
या।भविषीवहि।भविषीमहि।भविता।भवितागो।भवितारः।भवितासे।भवितासाथे।भविताध्वे।
भविताहे।भवितास्वहे।भवितास्महे।भविष्यते।भविष्यते।भविष्यते।भविष्यसे।भविष्यथे।भविष्य

सातपवाद्योः स
 स्ववर्णेन येन
 नाप्राप्तो यो वि
 धिराभ्यते स
 न्त्येव बाधकः
 इति सोऽर्थः
 इदं तत्सातप
 दितः

ति ॥ अच्योतिथ्यत् ॥ अच्योतीत् ॥ इति नोधा ॥ इति नोधा नोर्वाऽप्रत्ययो भवति सेर-
 पवादः ॥ अच्युतत् ॥ अच्युतिरक्षरं ॥ अच्युति ॥ शसास्वपाः ॥ पूर्वस्य ससात्परा
 स्वपाश्चिद्यते न शसाः ॥ अच्युतत् ॥ यकाररहितो व्ययम् ॥ अच्युति ॥ मंथयित्वा
 डने ॥ मंथति ॥ नोलोप इति नोलोपे प्राप्ते ॥ असंयोगास्मादिरिति ॥ मंथयितुः ॥
 नोलोपः ॥ हसानस्य धातो रूपधाभूतस्य नकारस्य लोपो भवति किति किति च परे ॥
 प्रज्ञार्थं च तेन ॥ मथ्यात् ॥ कुथिपुथिलुथिमुथिहिंसा संलेशानयोः ॥ इति नो ॥ इति
 नोधा नोर्नमः ॥ कुंथति ॥ कुहोऽशुः ॥ पूर्वस्य कवर्गं हकारयोश्च त्वं भवति ॥ हस्यवर्गं च तु
 थः ॥ कुंथ ॥ इति नो नोलोपो न ॥ कुंथ्यात् ॥ विधगत्या ॥ आदेः ह्नः ह्नः ॥ धात्वो घोः घका
 रणकारयोस्सकारनकारौ भवतः ॥ यत्त्वणत्वं निमित्तं सति ॥ न स ह सो ठा नृपस्यानि
 त्ते धाति ॥ आदेः श्रौतयाती सुनमां ॥ आदेः परेषां स्यादीनां नमादीनां च धातूनां स नयोः यणो स्तः ॥

प१

नमः

१

सि० च०

६

बोधति। अस्यर्थस्य सेधनेर्नयः। अंजां विसेधति। अट्टद्वित्वव्यवधानेऽपि यः। न्ययेधत्
निषिषेधः। विधूशास्त्रमागल्ये च। ऊदितो वा। ऊदितो धातोः परस्य वसादेरनपीत्या
स्वरानि स्रुति स्रयति ध्रुमरधनशतपदपदुहमुहस्तुहस्तिहाश्वास्वरानि स्रुति स्र
यति ध्रुमं किं दसादेर्मादेर्निर्त्यमिह। सिषेधित्वात्तथोदः। ऊभांता धातोः परयो
स्तकारथ कारयोर्धकारो भवति। दधातेर्न। ऊभेजं वा। सिषेधा सेधिता सेधा अ
सेधीत्। अनिरो नामिवतः। नामिवतोऽवतोऽनिरो धातोर्द्विस्स्यात्तपेपरे सो। असे
त्सीत्। ऊसात्। ऊसादुत्तरस्य सेर्लोपो भवति कसे। असेधां। असेत्सुः। स्वदस्थेय्य
हिंसायां। अत उपधायाः। धातो रूपधाया अतोर्द्विः भिगति। चरवा द। एवुत्तमो यो गित ६

असेत्सीति
असेत्सु इ

ह्रस्वादेः किं॥ सवा नमो दीत॥ अहं गतो धातुः पसेदः॥ अत्र ह्रस्वादेरेव वृद्धिर्न स्यादिति॥ आदी सुवेन भवति॥ त्रयोः किं॥ अम न्यीत॥ अर
 क्षीत॥ अत्र मकार रकारोर्न वृद्धिः श्रुतात्॥ ११॥ प्रादिस्थान्तिमिनात्परीभूतस्य नः न स्यात्॥ स्यात् इति अत्र॥ एषु धातुषु परसु
 सत्सु॥ अन्यत्र कोर्वा अस्ति तद्धातोर्वदे सृतिनेर्न स्यात्॥ वास्यात्कथं भूते अन्त्य आ सो आर ए अकस्मादो पुनश्च यं भूते अयाच्नाये
 अस्मात्ते॥ अकस्मादो किं॥ प्रतिकरोति प्रस्ति निस्वतति॥ अस्मात्ते किं प्रनिगुष्यति॥ आ द्यो आर ए किं प्रनिगुष्यति॥ अस्मात्ते किं प्रविभवति प्रणिभवति ४॥

चखद। चखाद। गित्ये। पेसिर्गित्। अखादीत्। अतो ह्रस्वादेर्न वीर्वा वृद्धिस्सेटिसे
 अखदीत्। गदव्यक्ताया वाचि। प्रादिस्थान्तिमिनात्तेर्न स्येण गदनदपतपदप्रपिक्वा
 धास्यामादमेदस्यति हंति याति याति साति ययति वहति शाप्यति चिनोति देग्धिधु
 । अन्यत्राकस्मादावधाने। आधेष्टारणे वा। प्रणिगदति। अगादीत्। रदविलेखने।
 रराद। लोपः पचां कित्ये चास्य। पचादीनामनदेशादीनां पूर्वस्य लोपो भवति। अका
 रस्य एकह्रस्वमध्यस्यस्य चकार किति गादो सेटिथपिच। रदतुः। रेदिथ। एद अथ्यते
 शब्दे। प्रणिनेदुः। नेदिथ। अदगतो वाचने च। आभ्योणादो। नुगशा। अस्मोते मका
 रादेस्सयो जातकारादे अ पूर्वतुं भवति गादो। आनद। आदीत्। अतसातत्यगमने।

लि ए नि मि ते ही ना असं युक्त ह्रस्वा यकारो पधा पच सदशा ४

प्रश्रय
 निरपनादेश
 दीना निरिदि
 पाट ४



नमो भगवते वासुदेवाय

प्रसादधिसंयंर दितोयः

उदितो ओझो वेदि

वेदि।

धातोवर्गान्तरस्य
एवाष्टधातोर्विशि
ष्टस्यधातोर्विशि
ष्टस्यधातोर्विशि

सि० चं०

८

पतीनिदृश्यतामिमांस्तुसेदः प्रवदंति न द्विदः ॥ प्रदंतमृदंतमृतां च वरुणो शिवरीडिवरों च य
शीडमिजावपि ॥ १ ॥ गणस्य मृदंतमृतां च रुस्तु योऽवंतथो र्मेति मयो पुराणुद्गायः ॥ इति स्तु
तानि पुनैस्समुच्चितास्तनो हसंतानपि संमिवोधत ॥ २ ॥ शक्तिस्तु कान्ते ध्वनिडे कइ अने धशि
असांते पुयसिः प्रसारणी ॥ रभिश्चभांते अथ मे पुने यभिस्तनस्तनो योलभिरेवने नरे ॥ ३ ॥ यम
भंभांते ध्वनिडे कइ अने रभिर्दिवादायपि यमने मतिः ॥ नमि अतुर्थो हनिरेवपंचमो गमिस्तु
यथः प्रतिषेधवाचिना ॥ ४ ॥ दिहि दुहि मे हतिरो हती वरिर्न हि सुषयो दहति स्तथा लिहिः
इमेऽनिशोऽविहमुक्तसंसयाग एवुंताः प्रविभज्य कीर्तिताः ॥ ५ ॥ दिशि दृशि दंशि मयो
मृशि स्पृशि रिशि रुशि क्रोशति मधुमं विशिं लिशि च शांताननिदः पुराणगाः पठंति पाठे ॥

दशैवनेतसै

[illegible]

सि० च०

८

नरितः ४

अपनीयते इति अप
नयः तस्मिन् दूरी
करोत्येव

रचना विशेषः ३

५ निदि

स्यतीति स्यतस्मिन् अनाशे १॥

स्वतादादितस्मिन्नादोति स्यति स्वेवे १
नत्रिकेति अर्थे वा उपसर्गित् परोक्षतस्तु परे सु २॥

जीत्। क्षिये। क्षयति। क्षयेत्। प्रक्षयत्। चिक्षाय। चिक्षयिष्य। चिक्षेद्य। ये। अनपि यका
रे प्रवस्यस्वरस्य दीर्घः। क्षीयात्। क्षेता। प्रक्षेयीत्। तुं प हिंसायाम्। तुंपति। प्रातुंपते स्तुट्ग
विकृतेरि। प्रस्तुंपतिजोः। तुंयेत्। तुंपतु। प्रतुंपत्। तुंतुप। तुंतुपतुः। तुव्यात्। तुंपिता। तुंपि
ष्यति। प्रतुंपिष्यत्। प्रतुंपीत्। ओण्। प्रपनयते। ओणाति। ओणेत्। ओणतु। ओण
त्। ओणचकार। ओणामास। ओणावभ्रथ। ओणयात्। ओणिता। ओणीत्।
वनं वनसंभक्तो। वनति। प्रादेः स्मस्मः। सनति। सनेत्। सनतु। प्रसनत्। ससा
न। सनतुः। जनसनयनामात्वं सङ्गिति ऊ सहे च यादादोङ्गित्वा। सायात्। सन्या
त्। चमुषमुजमुजमुजिमुप्रदने॥ चमति। ऊमति॥ छिपुत्कम्याचमोन्दीर्घः। वि

शशददवादिइत्येतेनैव पूर्वलोपो वचनतुः ३

अतिष्ठिसेपरे सति क्तिरिसेपरे सति एषां धातूनामात्वं॥ अकारात्तेपरे या
दादोङ्गित्वा एषां धातूनामात्वं वा स्यात् २॥

अविबिधये एषां
धातूनां रि १

संस्पृष्टो ज्ञेयः सत्त्वकामयुक्तैश्चैव निश्चयः ॥ १ ॥
 यदोनामिव तारः श्वाशान्तो यको यकुच ह्रदशो यो यो यदयः ॥
 ययवचश्च नयोः समाहारः यययश्च नूनश्च नयोः समाहारः यत
 तस्य यतः शोत्रलोतुत्तरपदस्य लोपः ॥ रुदादेरित्यतः सा
 दिक् ग्रहणमनुवर्तते ॥

व्यज्यते स्म इति व्यक्तं तस्य १ विशेषेण द्वेपने विद्वेपने पादस्य २
उच्यतेति वाक्यं तस्यां वाचि विद्वेपने पाद विद्वेपने तस्मिन्

अजापीत् अजत्पीत्

अनिट् स्य पाद २

स्य तदा एति
नरुक्तिः

इह्ये इह्ये इह्या पाद २ इत्येति इह्येति २

सि० चं०
१०

यत्काणं वाचि जेपिथो कमुगद विक्षेपे भाश भाश भ्रम कमुक्तमत्र सिनुटिलयो यो वा कत्रे
येषु चतुर्थे कर्मः पदीर्घो विषयो काष्पति काष्पति अर्कमीत यम उपगमे गमांछः गमयप्र
पूनाछो विषयो यच्छति येमिथो ययथा यमिरमिनमातां सक मेरिटपो अयंसीत् अयं सिष्टं
गामप्रह्वेशदेवा नेमिथाननंथा अनंसीत् गम्यतां गच्छति गमां सरो गमहनजनसन
धसामुपधायालोपः सरेकुतिनतुडे जगमत्तु जगमिथ जगंथा हनतः सपः दंते अदंताच्च
स्पण्डुवतिगमे सुपे गमिष्यति लिपुषादेर्ः लितोधातोः पुषादेश्च ड प्रत्ययः पेसेरपादः
अगमत् पुषादेवाडः मुचमुचुगतो अमुचत् अमोचीत् अमुचत् अमोचीत् अमुचत्

उपगमे निवृत्तिः

१०

महेश्वरसा नेति
श्री माकने ४

五

अजैवीत३ अकादीत९
अनिरोनामिवतः॥बडाक.स्य॥१॥

आह्वयतति आह्वयतसि न २

श्रीनयनमः

संयनमिहसि सुनरुते विनदितं न तु सेवनमात्रं ४

लित्पुषोदेक २

अतिरस्यवेलेटनुको
शिवानुको ४ २

हसवाता त्सक २

सि० चं०
११

विददरिद्राज ॥ ७३
वावा ४ असवेले
स्वरे पूर्वस्वकारोक्ता
रोरिये दो ४

पांतातनामुपधादनिटः सकृदिवादिपरो न तु दृशेः संप्रकादः प्रकृक्षतः सप्रगतोः सप्यति। सप्र
सर्गा। असंप्रतः कुश आह्वाने रोदने च कोशति कोष्टा। अकृक्षतः सप्रविष शिष हिंसायां। इषुस
हलुभरुषारिषामनपितस्ये उगा। रोषिता। रोष्टा। रोषिता। रोष्टा। रोष्टा। अशिक्षतः उषदाह। ओषां
चकार। उगोषा। ओषीत। मिह संचने। ढिढे लोपो दीर्घश्च। ढेपरे ढस्य लोपः पूर्वस्य चान्तो दीर्घः।
मेजा। अमिक्षतः दह भस्मीकरणे। देहिथ। दह धा धक्षति। अधाक्षीत। भसाता। अदा धां। उ
विद्योतो। इत्यति। इत्वांचकार। ऐन्वीत। द्विविदिविधिविजिविप्रीणने। हित्यति। धिन्वि कृण्वेर्वस्य
लोपो गुणाभावं उप्प्रत्ययंश्चो विषयो नृपः। नुप्रत्ययस्य उप्प्रत्ययस्य च गुणा भवति। धिनोति। मि

हसवाता त्सक २

हृद्वेद्यः तया ३॥ अवे सवा ॥ दग्धात्मा ॥

प्राप्तिः पथीतिः परिपूरणं ताव २

हो ३॥ के ३॥ धस्य ॥ आदि समानां समानस्य
इमा स्य चाना निलोषसा ॥ २॥

पिति १

शरो स सेदशा १
विविणा सा ह न्यया
रुधा देर वशि विग
हलं २

प्रीणने त हि स्तर्पणं
२२

धिनेमिइस्मिन् श्रोर्वमोर्वालोपः इति ॥
सूत्रस्य गुणः इति सूत्रैव बाधकः १॥

न तन्ः अतन्ः अतन्ः तन्ः करणं इति सूत्रमकरणे

स्कोराद्योश्च अक्षिप्यति ॥ अक्षति ॥ ४॥

स्कोराद्योश्च अक्षति ॥ ४॥

हिंसाचकरणं यगति
अते २

स्कोराद्योश्च

स्कोराद्योश्च
अक्षति ॥ ४॥

पितृगुणोर्वाधकः धिनेमि श्रोर्वमोर्वालोपः असंयोगपूर्वस्य प्रत्ययोकारस्य लोपोभावमयोः
धित्वः धितुवः धिन्मः धितुमः श्रोर्वमोर्वालोपः असंयोगपूर्वस्य प्रत्ययोकारस्य लोपोभावमयोः
करणागतिषु कृणोति अक्षयात् प्रक्षोर्वानुप्रत्ययोः विषयो अक्षोति अक्षति शान
क्षिया शानक्ष अक्षिता अक्षा अक्षीत अक्षिष्टा अक्षीत अक्षा तदक्षतक्षतक्षरणा
तदक्षतक्षरणा नुर्वी विषयो तदक्षोति तदक्षति वाकाषा ततक्षिथ ततक्ष अक्षीत अक्ष
क्षिष्टा अक्षीत अक्षा तदक्षरणा किं वाभिः संतक्षति भर्तृयतीत्यर्थः गिक्षुवुवनीप्रति
क्षति निनिक्षि तैस्ते हषक्षयो संधक्षरणा मानपि आतोरावडौ आदताक्षीतः परेणव

मुगशां ॥ उदितोवा ३

उदितोवा ३ स्कोराद्योश्च
अक्षति ॥ ४॥

॥ स्कोराद्योश्च अक्षति ॥ ४॥
अनिष्टोनामिचतः २

॥ उदितोवा ३ स्कोराद्योश्च अक्षति ॥ ४॥
॥ क्लेलात्तसः ॥ कक्षसंयोगेक्षः ॥ सः ॥ वावसाने तदा अक्षीत ३ ॥

सि० चं०

१२

आदेस्मात् ४
शब्दसंघातश्च शब्द
संघातौ तयोः संघातौ
संघातौ ४॥

अदिहिलोपः

यतिरमि नमातां सकृदिति २

ओभवति। जम्भोः। प्रातोः। नपि। धातोरातो लोपोः। नपि किति स्वरसेटि यपि च। जग्लतः। जमिथैज
ग्राथ। संयोगादेरादंतस्य पेयादायैकारोवा। स्थायात। स्थायात। अस्मासीत। केगैराद्ये। जगो। दादे
रा। अपि हाधाभागे हाकपिवति सोस्यामात एकारे भवत्पाशोर्यो दादोपे। जेयात। अणासीत। धोत्ते
शब्दसंघातयोः। स्थायति। तस्यो। स्थायात। स्थायात। अस्थासीत। दृशोधने। ददो। दायात। अदा
सीत। धेटपने। दधो। धेयात। अधासीत। सिलोपपक्षे। अधात। उस्मालोपः। अधुः। धेटो भूतमात्रे
दिवादिपरोऽनेवादित्वं च। अदधत। दशि। वेक्षणे। दशादेः पश्चादिः। चतुर्ष्वपि दशमसु शदस
दपावाध्मा स्नादागस्यापश्यमद्भुधोशीयसीदपिवति ब्रुधममनयच्छति षाः। पश्यति। ददर्श

पिवतीति पानंतस्मिन् ॥
धयति ॥ ३

आतो नपि २

दोदले ३

अनिटस्यो वेद ९
संध्यस्य रागाभात
पि। कायति नयति
रायति २
शोधतीति शोधने त
स्मिन् शोधने मुक्ति
दायति ४

१२

इति त्रिंशत् २०

अथ २२ एतेषु सप्तदश १ अतिदोनामिवतः १ अस्मात् १

हस्तस्य ४

कोदली २९

नुधती १ ॥ २९

अस्मात् १ अथ २ सप्तदश ३
नुधती १

सृजिदृशोऽप्यपोवेष्टा ददर्शिय दद्रुष्ट द्रष्टा अद्राक्षीता अद्राष्टा अर्वागदृशोर्दृशुः अ
दर्शत अर्गतो अर्चति अर्छित गुणोर्ति संयोगाद्यो अर्तः संयोगादे अदंत स्पच गुणो य
कियडि कितिगादावाशीर्यादादौ च आर आरतु आरु अर्त्ति व्ययतीनां यपोनिपमि
दा आरिथा अर्थाता अरिष्यति सति शास्ति भोऽङ्गुलिः सिरपवादः आरत ह्रीदेरर्तिरिति
केचित् आर्षात अर्गतो धावति शीघ्रगतावेवायं अन्पन्नसर्ति संसर्था समुवाधादादौ पे
यादादौ अतो रिः भवति डेव्यवधानार्थः तेन ये इति नदीर्घः सिधात अमरत सुगतो सु
स्वाध सुसुव स्वपोता अिसुदुभोऽङ्गुलिः धातोश्च द्वित्वं लुङि सिरपवादः असुसुवत दुदुगतो

अर्वागदृशोर्दृशुः ४

कोदली २९

सति शास्ति भोऽङ्गुलिः
लुङि सिरपवादः ॥ अ
वर्गदृशोर्दृशुः २

पपौ श्रतो न वि पपतुः पपिय पपाथ ३

हससाताहक ३ उम्वनंउरानं ४ अलिवा २: २ दादे १ दादेवे १ अपतरा १

तिस्मायातामेयाताश्चासीतादातादानोयच्छति। देयाता। अदाता। हूकोदित्ये। जहू। तुः। म
 दंतात्यपोनेट्। जहूथे। हूयाता। अहूधीत। बुधश्चवगमने। बोधति। रुहवीतजन्मनि। प्रोदुभावेच
 रो। रोदपति। अरुक्षत। कंदि। गतिशोषणयोः। चस्कंदित्य। चस्कंत्य। स्कंधात। सावनिटोनि
 तंवृद्धिः। अस्कांसीत। अस्कंदत। तृल्लवनेतरणयोः। तेरुः। तेरित्य। अतइर। तीयात। इटोम
 हा। प्रहादीनामिदईकारेनतुणादौ। वृहृ। अहृदंतानां। तारितौ। तारीता। पेसेरिटोनदीकेसीषा
 दिष्वा। अतारीत। अतारिष्टा। दशादशने। अपि। जदंश। खंजसंजाएषांनसलोपः। दशति। अदाहृक्षी
 त। वंससंगो। सजति। नषाहृक्षीत। कितरेगापनमनेसंशयेचागुभ्यः। गुपतिजकितमानवधदान

इतिता ३४

सिसतासीस्यवाचि
 टसेटपातुअय २

माकृत्सेस्यपा सता १
 सता १

गुहोर्तिसंगोमया ॥ वृफलभजतवाकितिसोएनेसेदिय
 पियमैतपूर्वलोपो ४॥

गुहोर्तिसंगोमया १

अतितातेमतिः २

मोलोपः ३

नकारस्यइभित

त्यणवृद्धोप्रत्यये

स्वरंतादस्तक्यता

दोमिअमिहृ ३

मंडलाकारेण बलनमेव धारयः ननु बलनमात्रः २

स्वार्थे १ इडाभावात् ना निट्से

सि०चं०

१४

सं तदा एव सिद्धं जाते
त्येदि तं मेदि सो नरे
दि ३

प्रदीतीति अर्धनेतस्मि
न अर्धनेपाचने ३

शानभ्यः सप्रतयोधातोश्च द्वित्वे चिकित्सति चिकित्सांचकार पल्लुपतने पेततुः पेतेर्दे पुम् अपस
त भ्रमुचलने फणागजभाजभाषु भ्राभृसमस्वनजृभ्रमत्रसामेत्वर्षलोपोवा भ्रेमतुः वभ्रमतुः
अभ्रमीत दुवमुजिरणो वमएत्वर्षलोपोवेतिकेचित् वेमतुः ववमतुः अवमीत फणागतो फेणतुः
पफणातुः प्रफाणीत स्वनस्यमशब्दे सेनतुः सस्वनतुः स्पेमतुः सस्यमतुः शसुहसायां शशस
तुः शशसिथ तुहिरदुहिर उहिर अर्धने अतुहृत अतोहीत दोहिता वसनिवासे लवादी पूर्व
स्य यजादीनां ग्रहादीनां च पूर्वस्य संप्रसारणं लवादी यवणानामिदुहृतः संप्रसारणं सस्वरस्य दी
र्घस्य दीर्घोक्तस्य कसः उवासा यजा यवाणा व्यृतः संप्रसारणं कति यजादीनां संप्रसारणं कि

इरइतसंज्ञावाच्यः ३

इति वा ३

संप्रसारणं २

त्रिवसनं निवासः त
स्मिन् ३ इति वा ३

१४

पु. ५५ - १११०

वस्तु २

अनिटस्थयोवेद २ वस्तु २

ति। यजिर्विर्वहीस्रैववेभ्येजौ ह्यतिस्वपी। वद्वसीश्वयतिर्वक्तिरेकादशयजादयः॥१॥ वस
 देः। वसिशासिवसीनां सप्तषो निमित्ते सति। ऊवतुः। उवसिर्था। उवस्थ। उष्यात। सस्तोः
 नपि। सप्ततोऽनपिसे। वत्स्यति। अवासीत। अवाता। वद्वयत्तायां गचि। उवदिथ। उद्योत। अवा
 दीत। दुःश्रौश्विर्गतिरुद्योः। श्वयतेर्लोहोसंपसारणां वाततो द्वित्वे। शुशाव। शुशुवतः। शुश
 विथ। शिश्वाय। शिश्वपिथ। श्रूयात्। अश्वयीत्। श्वयतेरितो लोपोऽः। अश्वत। श्वयतेर्ऽदि
 त्वंवाएरलोपः। अशिश्चियत॥ ॥ इति प्रक्रिया॥ ॥ एधवृद्धौ। एधते। एधांचके। आमो
 भवसीनां कर्तारि। एधामास। एधांवभूव। ऐधिष्ट। ईक्षदर्शने। ईक्षते। ईक्षांचके। ऐक्षिष्ट। ष

गमने गतिः पदं नं वदि
गतिश्च वदि गतिर
ध्यातव्यः २

द्व्याद्योदि तश्चः

कर्तव्य विवक्षितान्
आमः कुरिष्यमाण
योः भवसोऽजातन

व्यत्यते स्म इति व्यक्तं
तस्यो॥ उच्यतेति वक्तु
तस्यो॥

वर्कने वदि तस्यो व

तं तद्वत्तेति न दृश्यतेति दर्शनं तस्य न
वदि २

वैवेद्यायोऽ इहते। ईहो चके

अत्रपराउपसर्गवर्तते

सि० चं०
१६

तुपथायाकस्वोभवति। पूर्वस्यातो लघुनिधात्वक्षरेऽकारः। लघो दीर्घः। अदि सति पूर्वस्य लघो दी
र्घो लघुनिधात्वक्षरेपरे। अचीकमत। अरभावे। कमेरुः द्वित्वे। अचकमत। अयगतो। अयतो। अयमे
आदेरुस्यलत्वं। शायते। पलायते। अयाचके। आयिष्ट। दयदानगतिरक्षणादि सादानेषु। दयते। द
याचके। दटवेद्यायो। दटते। उहवितर्के। ऊहते। उहो चके। कासृशब्दकृत्साया। कासाचके। षेष्ट
सेवने। सिर्वेवे। असेविष्ट। पुङ्गुः। अयुः। अयुः गतो। अयोष्ट। अलोष्ट। अचोष्ट। गारु गतो। अंतरंगत्वात्स
वर्गो दीर्घः। गते ३। गो। गावहे। जेगो। अगोस्त। हृगु गतो। ह्यलोच। एवते। नानप्योर्वः। अनपि विषये उ
वर्गोऽस्यलत्वं। रुहवे। मूः। अयने। मविता। देउः। अयने। दयते। देनेणादौदिपादेशोदित्वाभावश्च।

॥ आतो न पि ३ ॥

मी २

अयेते आदिष्ट

पुपूवे
प्रवते ३
१६

॥ बुधातो ॥ सि सिनेये ॥ समयिषीष्ट ॥ अस्पयिष्ट ॥ २॥

32

अपि१

स्वपेक्षे

प्रेतते॥ शिमेते॥
प्रेतिवीरु॥ ४॥
विष्णु ५४

१. जुष्टे। घाटिषी
३

दिग्यो दा धा स्यामि न्नेदी उन्नेर्दि लमा तिलोपो क्त्वा न्कसे। क्त्वात्पु रस्य सेर्लोपो भ्से अदिता
 नायते। तत्रै। अत्रास्त। अत्रि। इष द्दसने। स्मयते। उ। उ। विहाय सा गते। दिग्यो अउपिष्ट। धुतदीप्तो। धो
 तते। धुतेः पूर्वस्य संप्रसारणो दिग्युतो धुतादिभ्यो लुङि क्त्वापेडः। अद्युतता अद्योतिष्ट। श्वितावर्णे
 अश्वितता अश्वेतिष्ट। निमिदास्नेदने। अमिदता अमेदिष्ट। जिघ्रिदास्नेदनमोचनयोः। अस्विदता
 अस्वेदिष्ट। निस्विदाचो अस्विदता अस्वेदिष्ट। रुचदीप्तावभिप्रीतोच। अरुचेता अरोचिष्ट। धुटपति
 तेनो अरुटता अरोटिष्ट। रुटलुटलुटप्रतीयाते। अरुटता अरोटिष्ट। अलुटता अलोटिष्ट। अलुठ
 ता अलोटिष्ट। शुभदीप्तो। अशुभता अशोभिष्ट। कृभसंचलनो अकृभता अक्षोभिष्ट। एभतुभ
 परिवर्तनं घोटनं उ संचलनम्य कृतिविपर्ययि म्रिय नमं

अनेक स्वरूप ही या
जगपूर्व स्वरूप ही या

स्वदेतेसिस्त्रिदे
स्वदिगीष्ट

सि० चं०

१७

हिंसायां अतुभता अतुभिष्टा अतुभता अतोभिष्टा। संसुधं सुभ्रं सुअवसं सने। अस्रसता अस्रसिष्टा।
अधसता अधसिष्टा अभसता अभसिष्टा। धंसुगतौ अधसता अधसिष्टा। संभुविश्वासे। अस्रभता अ
स्रभिष्टा। अजिभृजी भर्जने। अंजोचके। अंजिते। अंजिष्टा। वभृजे। अभृजता। अभर्जिष्टा। वृत्तुवर्तने। व
वृते। वृतादिभ्यः। स्पस्योर्वापंपेऽनिट्त्वं च। वत्स्यति। वर्तिष्यते। अवत्स्यत। अवर्तिष्यत। अवृत्तत। अवर्ति
ष्ट। वृधुवृद्धौ। अवृधत। अवर्धिष्ट। मृधुशब्दकत्सायां। शर्धते। अशृधत। अशर्धिष्ट। संदृषस्ववणे।
संदते। संत्स्यति। संदिष्यते। संत्स्यते। असंदत। असंदिष्ट। असंते। कृष्णमर्ष्ये। कृष्णोत्तः। कृष्णे
कृष्णलः। अकारस्य लकारः। कल्पते। चक्षुषे। कल्पिषीष्ट। सिंसोः। उपधायागुणोत्तसिंसोरनिटोः प

॥ उदितो वा २॥ नोलोकोन ३५

॥ सिसात् २

१७

कथं हि नाथ से किमु पति न भूतो इति भावः
नाथ आसी व्यात्मने पदमेवेत्यर्थे न न्वाह

॥ उदितो वा ॥ २ ॥

॥ उदितो वा ॥

२

दुतादिभ्यो लुङि वापं
पे ३: २॥

रतः क्लृप्ताष्टा क्लृप्ता दोषं वापेऽनिट्त्वं च। कल्पा। आति कल्पिता कल्पा। कल्प्यति। कल्पिष्य
ते। कल्प्यते। अक्लृप्ता। अकल्पिष्टा। अक्लृप्ता। एते धृता द्यो रता द्यो। व्यथदुःखसंचलनयोः
व्यथते। व्यथोणा दोषं स्पयस्य इः। विव्यथे। अव्यथिष्टा। जुगुगत्तौ। जवते। रमुकी शयां। रमते। वा
रुपयुपेभ्यो रमः पं। विरमति। रमे। वरं सीत। अरंस्ता। लोकदर्शने। लुलोके। श्लोक संवाते। श्लोक
ते। अश्लोकिष्टा। शकिशंकायां। शंकते। शंशंके। अशंकिष्टा। अकिल क्षणो। अंकते। आनंके। ङो क
नो कर्षविगतौ। लविभोजननिट्त्वं च। उङोके। अत्रोकिष्टा। बाधुलोडनो ववाधे। अवाधिष्टा। नाथ
भाधुयां वापतापेभ्यो शीः। पु। नाथ। आशिषे वात। नाथते। अनाथनाथति। दधधारणो दिधो। अदधि

इति लोपो न ३

जुजुवे ३

नृगणम ३॥

लोपः यं वा किं स्यात्

सि० चं०
१८

लोठिः॥ आदिजवानां श्रमं तस्य
श्रमास्यधोः॥ छिन्नलोको दीर्घप्रपू॥

॥ अत्रांतवर्तमानं वि० ॥
॥ मंदते॥ ममंदे॥

गा हते॥ जगोह॥ ४॥

मोदते मुमुदे॥
इषुस हलुमरुव रिता
मनयितस्ये इवा॥ स
हिला ४॥
उदितो वा॥ लामिनो
मनुं चोयः ३॥
अगाहिधातं॥

ह। सुदिः॥ अत्रवने। चुसुंदे। अमुंदिष्ट। वदिः॥ अभिवादनं लुपोः॥ ववंदे। वंदिषीष्ट। भदिकृत्वा लोसु
खेचावभंदे। मदितुतिमोदमदस्वप्नकांतिगतिषु। ममंदिषे। मयदिकं चिचलने। पस्पदिषे। मुदं
षीमुमुदिषे। दददाने। दददे। यतोप्रयत्ने। येतो॥ जित्वरसंभ्रमे। तत्वेरा॥ अत्वरिष्ट। महमवर्णो। सदे
सद्विबद्धोरोदवर्णस्य लोपे सति। सोडा। असहिष्ट। गारुविलोउने। जगादिषे। जधाक्षे। जगा
हिष्टे। जगादिध्वे। जधाक्षे। गारिषीष्ट। धाक्षीष्ट। गारितागाडा। गारिष्यते। धाक्ष्यते। अगा
हिष्टे। अगाडा। अधाक्षाता। गृहग्रहणे। जगृदिषे। जघृक्षे। जगृदिष्टे। जगृदिध्वे। जघृक्षे। गदि
ता। गडा। गारिष्यते। धाक्ष्यते। अगदिष्यत। अघक्ष्यत। अगदिष्टा। अघृक्षता। अतिसको

॥ अस्तार॥

लोठिः॥ आदिजवानां॥
वडाकस्या॥ कषसंयोगे॥

हसपांतासका

गा हते॥ अतिस्थिते॥ तत
द्विष्टे। तोडा॥ आदिजवा
नां जवानस्य सभास्यभो
धोः कस्याजधाक्षे ४॥

१८

॥ गंगाधरे नमः ॥

१५ एतन्मज्झिमेव नैव पूर्वोक्तम् ॥

पेसे रित्तुः श्रुतः पेपेत्सो वृद्धः

ॐ सन्नैपदेव हि न ॥ ३ ॥

॥ हनुत स्वपः ॥

तो पोट स्वास्से

म च स्वेति ४॥

॥ ऋदंतास्य षोडश ॥ यादादौ ष ॥ षं यादादौ ऋ ऋरि ३ भक्ति ॥ ३ ॥

लोपः। अक्षराणां अक्षरांतं ॥ ॥ इत्यादि क्रिया ॥ ॥ एजदीप्ते। ऐजतैः। ऐजतः।

॥ ज्ञेयं गन्तव्यं श्रुत्वा तत्रैव निषिद्धं ।

व्यात। अणानीत। आवनिष्ट। कृतहाणे। नैदर्थ। त्रके। क्रियात। ५। नवर्णस्य सिद्धोऽनिटोर्न

गणः। कृषी७। हविष्यति। अर्द्धा७। अर्द्धत। दानमर्द्धवे। दी० दामते। दी० दामांचके। शानतेजने। शी०

शां. सां. ज. के. १८ सं. ५००। ग. दे. ६५ ध. या. ३. ८०० दे. तो. ६००। ग. द. ति। ग. द. ते। ज. ग. द. ६। अ. ग. द. तः। ज. ग.

दिश। तगोह। तगदिसे। तबसे। तगदिसे। तबसे। ॥ दिशीष्ट। बक्षीष्ट। ग्रदिता।

श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अग्रहीत। अग्रहीत १३॥ पूर्वश्रान्तो दीर्घः ॥ २॥

॥ हरे हला हार ॥

ॐ ह्रीं श्रीं नमः ॥१॥

वीर

गुह्यः ॥ यसेनामनादि
नापूर्वस्येतादिर्धः ॥ ४॥

वकारतवर्गयोः ॥ ति
रा०

3

लोपः पं न्या क्रिये न्या स्य ॥ अत्रि रस्य वा वेद ॥ वसेत् ॥ त्र ॥
 ॥ ये ॥ न वि य कारे परे पूर्वस्य स्य रस्य दोषः ॥
 अत्रि रस्य वा वेद ॥ वसेत् ॥ त्र ॥

वेदा विदति वेदते अवेदत अवेदत ॥
 अवेदति अवेदते अवेदत ॥ ४ ॥
 अयति अयते अयति ॥ ५ ॥

॥ अविक्षयाः ५ ॥

अज्यात् लवति लवते ॥

सि० चं०

१८ ससात्

अबुधातां अबुक्षतां अगृहाः अबुक्षयाः अबुक्षयां अगृहं अबुक्षधं अबुक्षि अगृह्णति
 अबुक्षवति अबुक्षामति भजसेवायां भजिये वभं रुय भजे भक्षि भक्ता अभोक्षीत
 भक्ता अभिजसेवायां शिषियतुः शिषिये श्रीयात अमिषीष्टा अशिषियत लिषदीप्तो तिले
 षातिलिषे लिक्षीष्टो अलिक्षत अलिक्षतां स्पृशकाधनस्पर्शनयोः पस्पृश पस्पृशो अस्पृ
 शीतो लषकांतो लषति लषते लिषे अंजगो अंजति अंजिये अंकय अंजात एक्षीष्टा
 एक्षीत एक्षं भुजभरणो वभर्थ वभृष्टो अभर्षीत अभृत धृजधारणो दधर्थ दधु
 दू अभर्षीत अधृत नीज्यापणो निजाया निनृतः निनयिथ निनेथ अनेषीत अनेष्टा

ससात्
 अभोक्षीत अभोक्षुः
 अशिषियत अलि
 नेपदेपि ३
 स्पृशता स्पृशि
 पीष्टा स्पृशिता ४
 नो लोपः ३
 अदन्ता लोपः नेदः

१८

नामिनाम तु लोपो ३

नाग नाम प्रीतिः अयर्थः कर्त्रे च वु नेतु ३ ॥

अपि रंज दंश संजो एषं
 न स्य लोकोपि ३ ॥ अत्रि रस्य वा वेद ॥

पुसेतिर्वा लोपो हस्यात्से ९ कोदं देर नाभिनाम तु लोपो ३ ॥ लोपो न स्यात्से २ ॥

न नीषि अवेत लेविष्य न नीष्यात् न विषीष्ट न वि नेतोरि ॥ म्रियात् ॥ म्रवीष्टा मर्ता हनतस्य प ॥ म्रिष्ये ॥
 न नीषि विष्यति न विष्यते न नीषीत् न नीषिष्यु अनेकस्वरस्य संयोग पूर्वस्य तु ९ ॥

तसा ता लुक् ४
 ॥ लि स्याः ४ ॥

अस्य शिक्क
 अस्य शीत अतो
 चनेति २ मि ४ ॥

धियात् ४ धीष्ट
 धर्ता धरिष्येत

न नीषाकारस्य मे
 निलं रक्षिः

तत्तु सत्ता नं जीवस्तारयोः वीजसन्तो नंदे वै विकरसागर्भाध नच अय न्दे रनेर्षि के शान्व

तीति प्रयोगात् ^{यजं यवराता यवता नो कुः २॥}
^{संप्रसारण किति २॥}
धस धरा जदे धः २॥

अथा २३:४॥

शवा दो पूर्व स्थे
यजति यजेत यजो ज इजतु १॥

यथा यजेते २॥ अथ यजेत अथ यजेता २॥
॥ स सा २॥

दुपायुयां चायां याचति याचते अयाचीता अयाचिष्टा यजदेव प्रजा संगत करण दानेषु इय
जिथ इयंष्टा रेजे इयात् यक्षीष्टा अयाक्षीता अयष्टा देवपवीजतंतु संताने उवपिथ उ
वप्य उपो उपात् वप्सीष्टा अवाप्सीत् अवप्ता वदप्रापणो उवद्विथ उवोढा उहे उह्या
त् वक्षीष्टा वोढा अवाक्षीत् अवोढा अवक्षाता वेजतंतु संताने वेजोणा दोन सं
प्रसारणो ववो ववो वेजो वयणा दोवा उवाया ग्रहां किति च ग्रहो वयि यधिवष्टि वृश्चतिष्ट
चति विचति भृजती नां किति डि ति च संप्रसारणो वयो यस्पने लं उयतुः उयुः उवमिथ

अजिह्वस्य पो वे २॥

सहिवतो रो दवर्णस्य
दे लो वे सति २॥

पूर्वस्य हसादिः शेषः इति सूत्रं वा चित्वा रा वा दौ पूर्वस्येत्यनेन संप्रसारणं पजादिग्रहादि
 ग्रहलोसा मथीत् न संप्रसारणं संप्रसारणं इत्यनेन नवकारस्योत्वं ॥१॥

अनेकस्मिन् स्यात् स यो न पूर्वस्य तु नैव ॥ ये २॥
 विव्यंतुः २॥ लोको ह स्यात् सौ ४

अथति। अथेत २
 सि० चं०
 २०

वयो यस्य किति लिटि बोका। उवाय। उवतुः। उवे। उयात्। वासीष्ट। अवासीत्। अवास्ता। अवे। अवे
 वाणो। अवेजो लिटि नात्वं। विव्यायी। विव्ययिथ। विव्यो। वीयात्। व्यासीष्ट। अव्यासीत्। अव्यास्ता।
 द्वेभ्यो। द्वेभ्यो शब्दे च। अद्विहत्। अद्विहतेः संप्रसारणं। जुहाव। जुहविथ। जुहोथ। हूयात्। हू
 सीष्ट। लिपि। सिचि। हूयतीनां डो वाति। अहूत्। अहूत। अहूस्त। उपचषणोके। पेचिथ। पपच्य
 पेचो। अपाक्षीत्। अपक्त। पच समवाये। मेचो। असंचीत्। असाचीत्। शप। शो। शप्ता। अ
 शासीत्। अशप्त। हिक्। अयक्तेशब्दे। जिह्वे। अहिक्। अहिक्। अचुगतौ। पाचने च। आचोत्। रि
 पाको वित्यनुकूले व्यापारः ॥२॥ सप्तवायस्सम्य। असम्य। अवो। अर स्यादपलमि। आकोशः २

अनेकस्मिन् स्यात्

२०

अनेकस्मिन् स्यात् लोको ह स्यात् सौ ४

पर्याप्तोपरिपूर ताश्चयस्सर्तुदंडि पादं मस्तत्रस्यात्य रिभा अरां १ केदनं आद्रिकर्षं ३ निशामनं च
 सृजो नं ५ बुधिर बोधन इति दीजने तीरातन पूर्वोत्तर देवादिक जनपूरि साहचार्या देवादिक सेवत न ग्रह
 रागते ३॥

॥ इति तोका ३-४

दृष्टिर्मांषेणो ॥ रिरेटो अरेटीत ॥ चते च देवा चने चाचेतो अचतीत ॥ चेदे अचदीत ॥ प्रोष्टुपैयी
 त्ता ॥ पुप्रोथा ॥ अप्रोथीत ॥ मिदमेदृमेधा हिंसनयोः ॥ अमेदीत ॥ मेधुसंगमेचा मिमेधे ॥ मिद
 तोदृकुत्ता संनिकर्षयोः ॥ निनेदा निनिदे ॥ मृधुमृधुक्ते दने ॥ शमृधो अशधीत ॥ बुधिर बोध
 ने ॥ अबोधीत ॥ अवुधत ॥ अबोधिष्ट ॥ उवुंदि निशोमने ॥ उवुंदे ॥ अवुंदीत ॥ वेणुगतिज्ञाने नि
 शामन वादिग्रहणेषु ॥ विवेणो ॥ अवैणीत ॥ नांतो ण्यं ॥ विनति ॥ चीवृ ॥ आदान सवराण्योः
 चिचीवे ॥ अचीवीत ॥ चायुप्रजा निशामनयोः ॥ चचायो ॥ अचायीत ॥ अचायिष्ट ॥ व्ययगतो
 वयमे ॥ अव्ययीत ॥ दाशुदाने ॥ ददाशो ॥ मेष्टुभ्रेष्टगतो ॥ मेष्टुभयेचो विभेषा ॥ अभेषीत ॥ वि

चिंता

मेष्टुभ्रेष्टगतो १

सि० चं०
२१

ध्रेषाऽध्रेषीत। असगतिदीप्तादानेषु। आसाऽआसतुः। आसे। आसीत्। वांतेऽप्ययं। चष
भक्षणे। अचषीत्। अचाषीत्। छषहिंसायां। चच्छाष। अच्छषीत्। अच्छाषीत्। भक्ष
दानसंवराणयोः। भक्षति। भक्षते। भक्षतेक्षअदने। वभक्षे। अभक्षीत्। दास्यदाने। द
दासे। दास्यमाने। ममाहिषे। ममाक्षे। माहिता। माजा। अमाहीत्॥ ॥ इत्युभयपदप्रक्रि
या॥ ॥ अतुजुगुसायां क्रियायां च। अतीरीयउस्वार्थेऽनप्रितुवा। अतीयते। अतीयेत
अतीयता। अतीयत। अतीयाचक्रे। आनते। अत्पात्। अतीयिषीष्ट। अर्तिता। अतीयि
ता। अर्तिष्यति। असीयिष्यते। अतीयिष्यत। अतीत्। अतीयिष्ट॥ ॥ इति भादिः॥ ॥

अनादीत्। अमा
हीत्। अमाछीत्

२१

दा

अद्गुदरेरद॥ अदोसुदेष्ट परयोदिसिपोरद॥ २॥

अदोसुदेष्ट

अदमक्षणे। अदादेर्लुका। अपः। अति। अतः। अदंति। अद्यात्। अतु। असादिर्देः। असादुत्त
एस्पदेर्धिर्दकाएच। अदि। अतोत्। अदोदिसिपोरद॥ अदत्। अदः। सिसपोरदेर्धत्तल्लिदि
तुवा। जधासा। गमांसु। असादेः षः। जदतुः। जधसिथ। अदा। अदतुः। अदिथ। अतो। लितु
पादेर्देः। अदसत्। साभक्षणे। साति। सायात्। सातु। असात्। असातां। अदंतद्विषाम
नउसका। अमुः। अमान्। पसिथ। पसाथ। सायात्। मेयात्। असासीत्। मामाने। माति।
अमुः। अमान्। ममौ। मेयात्। अमासीत्। यात्रापणे। याति। ययो। यायात्। अयासीत्। जागति
गंधनयोः। जाति। अयुः। अयान्। एदाने। एति। लादानगतिहरणेमुः। लाति। ललो। अला

यदिहनि नमातां सक्त
सिदिष्टेन

॥ दोटरे ॥

अति दस्यपोष्ट संयोगोदरादतस्य कितिलिङ् एकारोवाङ्

द्वयं नाम दे दनं १

सि० चं०
२२

सीत्। आपाके। आति। शओ। आयात्। शयात्। अआसीत्। दापलैवणे। दाति। ददौ। दाया
त्। अदासीत्। व्याप्रकथने। व्याति। चत्वि। अस्यतिवतिर्यातिभ्योऽलुडि। अत्यत। दा
कुसायां। दाति। ददौ। अदासीत्। पाक्षणे। पाति। पयो। अपासीत्। भादीप्ता। भाति। वभौ। अ
भासीत्। क्षाणेचि। स्नाति। सत्नौ। स्नायात्। स्नेयात्। अस्नासीत्। वशकंतौ। वेष्टि। ग्रहं कि
तिवेति संप्रसारणं। उष्टुः। उशंति। वक्षि। उष्ठः। उष्ठ। वशिम्। उश्वः। उश्मः। उश्यात्। वष्टु।
उष्टात्। उष्टां। उशंतु। उष्टि। उष्टात्। उष्टं। उष्ट। वशानि। दिमोर्हसात्। हसात्परयोदिमि
पोर्लोपः। अवद्। अवड्। अडागमौ। ओष्टां। ओशन्। अवशां। ओश्व। ओश्म। उवाश। उश

अस्य शब्दः ४

२२

॥ असा द्विर्ह

तुः। उवशिय। उष्पात्। वशिता। अवशीत्। अवाशीत्। हनहिंसागत्योः। हंति। लोपस्त्वनुदा
 ततनां। अनुदातानां। अमातानां। तनादीनां च। अमस्य लोपो भवति। किति। भसे। इकारे च। दतः। द
 ति। दन्तात्। हंतु। जसेधिशाधि। हंतेर्जहिरक्षेरेधिशास्तेः। शाधि। अन्धनिपात्येते हो। अदि। द
 नानि। दन्तावा। दन्तामा। अहन्। अहन्ता। अधानाजव्रतुः। पूर्वाहंतेर्हस्यधः। अधनिय। अधंथ। द
 नोलुडि। लिडि। वधः। अतिवा। वधात्। हनिष्यति। अनिवधोर्नवृद्धिः। अवधीत्। युमिष्यत्।
 मिष्यो। अयो। उकारस्योकारदेशो भवति। अवादे। पिति। स्मि। योति। युतः। युवेति। युयात्।
 योतु। युतात्। युहि। अयोत्। युयाव। युयविथ। युयात्। यविता। अयाचीत्। तुगतिवृद्धिर्हिंसा

जमं स्मरेत्तु ॥ २ ॥

नुधातो ॥

॥ दिव्यो हस्तः ॥

२ दि रुक्मस्यो

सि०चं०

२३

वृक्षदेवः

मु। तुहसुभोहसादीनांतिवादीनां चतुर्णामीडवां। तौति। तवीति। ततः। तुवीतः। तुवंति। तो
षातवीषि। तुयात्। तुवीयात्। तोत्। तवीत्। अतोत्। अतवीत्। तुतावा। तोता। तोषति। अ
तोषीत्। रुशब्दे। रोति। रवीति। अरवीत्। रुसुतो। नौति। तुयात्। अनावीत्। रुशब्दे। क्षो
ति। क्षयात्। क्षौत्। अक्षावीत्। क्षुतेजने। क्षोति। अक्षणावीत्। सुप्रसवणे। स्त्रोति। सु
स्रविथ। अस्त्रावीत्। धु-अभिगमने। धौति। दुधविथ। दुधोथ। अघोषीत्। पुप्रसवे। अयं
योः। सौति। असौत्। सुषविथ। सुषोथ। असौषीत्। रुशब्दे। कोति। चुकविथ। चुकोथ।
अक्रौषीत्। वीर्गतिव्याप्तिप्रजननकांत्यमनखादनेषु। वेति। वीयात्। वेतु। वीदि। अवेत्

दुःखं०

५कारस्य

प्रोरोइति सूत्रे
हो-प्रोकारः १

५त्पत्तिः

२३

अध्येतुमध्येतु
अधीयाय।अधीयतु।अधीयिष्य।अधीयिष्ये।अधीय।अधीयाय।अधीयिष्ये।अधीयिष्ये।अधीयतु।
अधीता।अधीष्यति।अधीष्यत्।अधीयतु॥५॥
ध्री

नृधारेण

इत्यालोपः सगुः

अविंयनाविषयिथाविषेथाअवेपीताएति।इयात्।एतु।अपांचकार।ऐषीत्।इतागतो।एति
इतः।इताः।कितिस्त्रेणदेशः।यंति।इयात्।एतु।इतात्।इतां।यंतु।ऐता।ऐतां।आयन्।इयाय।
इताः।कितिणादोपूर्वस्यदीर्घः।इयतुः।इययिथा।इयेथु।इययुः।इयात्।एता।इदेः।इताः।सि
लोपेगा।आता।इकस्मात्।इडि।कावध्युपसर्गान्नयमिचरतः।अध्येति।अधीतः।अधियं
ति।इत्तदिकः।विदज्ञाने।वेति।वित्तः।विदंति।वेत्ति।वित्यः।वित्य।वेत्ति।विदः।विदः।वि
दोनानांतादीनांणवादिवा।विदः।प्रेषांतादीनांनानांणवादिर्नवकोवाभवति।वेदा।विद
तुः।विदुः।वेत्थ।विदथुः।विदा।वेदा।विद्व।विद्व।विघात।वेत्तु।विदि।वेत्तेलीयामगुणाभावः

आमिदिदोर्नगुणाः
अन्यत्रगुणाः ५९

कार्यनपार्थक्यं
द्वतः

ससाक्षिर्ह

विदन्ति।विदाव।विदाम।१।

श्रीगणेशाय नमः विदांकुरु विदांकुरु तात् विदांकुरु तात् १॥ अविता अविदुः १॥
अवेदा अविदु अविज्ञः २॥

सि०चं०

२४

द्वितीयोऽहस्तः ३

करोतनुप्रयोगश्च ॥ तनादेरुप ॥ नृपतिगुणः ॥ विदांकरोतु ॥ कित्तुपुसीतिनगुणः ॥ इत्तुपु
कृजेपतउत्ति ॥ विदांकुरुतात् ॥ विदांकुर्वन्तु ॥ अवेता ॥ अवेदा ॥ अविदुः ॥ अविदुः ॥ अविदुः ॥ अविदुः ॥
सः ॥ पदंतेदस्यसोवासिपि ॥ अवेः ॥ अवेता ॥ अवेदा ॥ नामिविदेगुणः ॥ विदाचकारा ॥ अवेदीता ॥ अस
भुवि ॥ अति ॥ नमसो ॥ अतमस्यनमो ॥ कर्थातो ॥ अकारस्यलोपो ॥ इति ॥ सः ॥ संति ॥ सिसः ॥ अस्ते
सस्यलोपः ॥ सिपि ॥ असि ॥ अस्मि ॥ सः ॥ श्मः ॥ स्मात् ॥ अस्तु ॥ स्मात् ॥ स्तां ॥ संतु ॥ एधि ॥ असानि ॥ अस्तेरी
ट ॥ अस्तेः ॥ परयोर्दिसिपोरीटा ॥ आसीत् ॥ आस्ता ॥ आसना ॥ आसीः ॥ आस्ता ॥ आस्ता ॥ अस्तेरनपिभूः
वभूवेतादि ॥ मृजपसुद्धो ॥ मृजेर्द्विः ॥ कितिस्वोवा ॥ मार्ष्टि ॥ मृष्टः ॥ मृजंति ॥ मार्जंति ॥ मार्ष्टिम्

विदुदरिदा जाष्ट
ज्जीनः विवेद ३

ज्जीविशाधि ॥ ५

२४

भाष्येति भाषां परितः ^{जगदन्तः} भाषां परिभाषां ॥ यः सतिन्दा उपालंभस्तत्र स्यात्परिभाषणम् ॥ २ ॥ बहुवचनपरइत्येके ॥ १ ॥ नन्मात्रपरइत्येके ॥ २ ॥
रोदितिः स्वपितिञ्चैव श्वसितिः प्राशितिस्तथा ॥ जदितिञ्चैव विज्ञेयोरुदादिः पंच प्रोगराः ॥ ५ ॥

॥ ससा द्विहे ॥ घोठः ॥ ८७ मि वः ॥ १॥

ममार्जुन

मृष्टः। मृष्टा। मृज्यात्। मार्ष्टु। मृष्टि। मार्जानि। अमार्ष्टु। अमार्ष्टु। अमृजतुः। अमर्जातुः। अमर्जति
थ। अमर्ष। मृज्यात्। मार्जिता। मार्ष्टु। अमर्जीत। अमोक्षीत। वचपरिभाषणे। वक्ति। वक्तुः
नदिवचिरिति पाः। वक्षि। वक्ष्यः। वक्ष्य। वच्मि। वच्चः। वच्मः। वच्यात्। वग्धि। प्रवक्ता। अव
ग्रा। उवाच। उच्यते। उवचिथ। उवकथ्य। उच्यात्। वक्ता। उववेरुमा। अवोचत। रुदि। अ
अविमोचने। रुदादे। चतुर्णां ह्रसादेः। रुदादेः परस्परिकादिचतुर्णामध्ये ह्रकारवसादेः प्र
त्ययस्येद्। रोदिति। रुदितः। रुदन्ति। रुधात्। रोदितु। रुदिहि। रुदादेर्दिस्योरीउटौ। अरो
दीत्। अरोदत्। अरुदितो। अरुदन्। अरोदीः। अरोदः। अरुदत्। अरोदीत्। निष्प्रशयो। प्राद

अस्मत्किञ्चित्स्वपानिभ्यो
उओऽनुऽउऽसेरपवाऽः ४

इतिहास ४-९

अश्वसीत् अश्वसीत् अश्वसितो अश्वसन अश्वसीः अश्वसीः अश्वसितो
अश्वसीः अश्वसितो सुखास सुसुसुतु सुखसिथ सुसुतु सुसितो ॥

सुसुसुतुः

सिन्धु
२५

सः सः स्वपिति स्वपात स्वपितु अस्वपीत अस्वपत सुखापा सुखपिथ सुखपा सुपात स्व
प्रा अस्वासीत् स्वसपातने स्वसिति स्वसपात स्वसितु स्वसिहि अस्वसीत् अनपातने अनि
ति प्रादेरकादनितेन स्वपात प्राणिति प्राणिहि आना आनतु आनीत् जक्षभक्षदसनयोः
जक्षिति जक्षितः जक्षदेरतोदन उस् जक्षमायुदरिद्राणामवकासभ्यः परस्योतोदन उस्
भवति उसिगुणः जक्षति जक्षपात जक्षिहि अजक्षीत् अजक्षत अजक्षिता अजक्षः
जजक्ष जक्षिता अजक्षीत् जागृनिद्राक्षये जागृति जागृतः जाग्रति जागृपात जागृते
जागृतो जाग्रतु अजागः अजागृतो अजागृतुः जजागार जागतेषु सविद्विनेषु गुणः

अतिरस्योमठः

२५

अजक्षितः
गुणः दिस्मोहसाद
सोविसर्गः ५॥

अजा गृहसूदृष्टिस्थितिः ॥ अथ प्रथमः ॥ अरम्भः ॥ तदा धर्मो गुणः ॥ किं स तस्मिन्सु तिधा तो नो भिनः ॥ जागर्तुं क्षमः ॥ इदं नैव गुणः ॥
 इति गुणोऽहं सर्वो वेद्यया बलिष्ठत्वात् ॥ अत उपधा या प्राप्तिः ॥ अतो हं सा देवैर्धोर्वा दृष्टिः से हिसो वे ॥ अतो नैव स मीपा ॥
 आरम्भ प्राप्ते ॥ अथ नक्षत्राणां प्रवृत्ति निषेधः ॥ ११ ॥

ते

जजागरतुः जागर्तुं चकारा जागर्ता ॥ अजागरीत ॥ दरिद्रा दुर्गतौ ॥ दरिद्राति ॥ दरिद्रां रिदलोपश्च
 डि ति ॥ दरिद्राते एलोपो डि ति स्वरे इकारश्च डि ति ह्रस्वे ॥ दरिद्रितः ॥ दरिद्रति ॥ अदरिद्रात् ॥ अदरि
 द्रितां ॥ अदरिद्रः ॥ दरिद्रातेरनप्यालोपः सौवाणधुणे निट् स मुट् सुन ॥ ददरिद्रौ ॥ दरिद्रां चकार
 अदरिद्रात् ॥ अदरिद्रिष्टां ॥ अदरिद्रासीत् ॥ शासु ॥ अनुशिष्टौ ॥ शास्ति ॥ शासति ॥ शासे एतो ह्रस्वे
 किति डि ॥ इद्रवति ॥ धसादेः षः ॥ शिष्टः ॥ शासति ॥ शास्ति ॥ शिष्यः ॥ शिष्यः ॥ शिष्यात् ॥ शास्तु ॥
 शासतु ॥ शाधि ॥ दिपि स सप्तः सिपिवा ॥ अशात् ॥ अशिष्टा ॥ अशासुः ॥ शिष्यात् ॥ शासिता ॥ अ
 शिषत् ॥ चकासदीप्तौ ॥ चकास्ति ॥ चकासः ॥ चकासति ॥ चकास्तु ॥ चकासतु ॥ धिसलोपश्च

विदरिद्रात् ॥ अतो नैव स मीपा ॥

अक्षोदेवतादलुस १

यमिरमिनमातां स वसेति
 द्ये ४

अथेपिशधि ३

सति शास्ति चोदो लुडि सरपका ६१

शास्ति ३ चकास्ति २९

उहवत् रूपं नैयं

संस्तुता नासा रोपण मस्तुतिः॥ नुरस्तुभ्यो हृसादीनां तिवादीनां च॥ तुर्णाभी इव१
हा छेः। तपो र्छाः। पुमि कुः। छिछे लोपो दीर्घश्च॥

लीठः लिहंति। लेशि। लेलि। लिखः। लिखात्। लि
हीता। लेटे। लीठि। लिहाति। लिखं। लिष्वा। लिख्मि हे। अलेइ। अलेइ
अलिखे। अलिहन्। अलेहं। लिहते। लिहति। लिहिष। लिने। लिनिहा। लिखा

महि। दिह उपचये। देग्धि। लिह आस्वा दने। लेढि। ए अस्तुतो। सौति। स्तवीति। स्तुते। स्तुयात।
स्तुवीयात। स्तोतु। स्तवीतु। स्तुतां। अस्तौत। अस्तवीत। तुष्टेय। तुष्टुव। तुष्टुमा। स्तोषीष्ट। स्तुसुधुअं
पेसेरिट। अस्तावीत। अस्तोष्ट। वृअव्यक्तायांवाचि। अवादावीपितिस्मिन्नः। प्रवीति। वृतः। वृ
वंति। वृव आहश्चपंचानां। वृवः परेषांतिवादीनांपंचानां एवाद्यः पंचादेशावाप्त्युः। वृव आहश्च।
आह आह तुः। आहुः। तस्य। आहोहस्यतो भवतिथेपरे। आत्था। आहथुः। वृते। प्रवीतु। अववी
त। वृगोऽनपिक्व। उवाच। उचो। अवोचत। उणुअ आछादने। उणोतेवोवृद्धिर्हसादोपितिच
तुष्टु। उणोति। उणोति। उणुते। उणुयात। उणोतु। उणोतु। उणुदि। उणोर्गुणोदिस्या

अस्य निवृत्तिरूपं विष्णोः कृतं
 संप्रदायः संप्रदायः ॥ ३ ॥ वन्द्ये संप्र

लि. श्री. ५. ले. ५. ले.
 रूप. लि. श्री. ले. ५. ले. ५.
 लि. ५. ले. ५. ले. ५.
 लि. ५. ले. ५. ले. ५.

दोदधः। न पार्थिवः सवे
इवा॥

सि०चं०
२८

दृष्टेयवाटः। ओतोति। ओतोः। उतो। मन। स्वरादेः परः। स्वरादेर्धातोर्द्वितीयोऽवयवोऽद्विस
क्तः स स्वरो द्विर्भवति। स्वरात्परः संयोगादयो वनदरादिर्न। ऊणु नाव। ऊणु नुवतुः। ऊणो।
अदिप्रत्ययो वाडित। ऊणु न विथ। ऊणु नु विथ। ऊणु विषीष्ट। ऊणु विषीष्ट। ऊणु विता। ऊ
णु विता। ऊणो वा वृद्धिः सौपे। ओणो वीत। ओणो वीत। ओणु वीत। ओणु विष्ट। ओणु विष्ट।
॥ ॥ इत्यदादिः॥ ॥ ऊदा नादनयोः। हारे दिश्च। ऊत्पादे रूपन स्यापो लुक्। धातोर्द्वित
च। जुहोति। जुहुतः। द्वेः। द्विहक्तात्परस्यो तोत्। जुहुति। जुहोमि। जुहुवः। जुहुमः। जुहोतु। ह्ये
धिः। जुहुधि। अजुहोत। अनउस। द्विहक्तादनउस। अजुहवुः। भो की भृजवा मास्वा सलुग

उत्तिष्ठः १

२८

तगुणावक्षेपप्रत्ययेपरे ॥४॥

॥ इदं गृह्यते ॥ ४ ॥ अत्र द्रष्टव्यं ॥

दिश्यते ह्यस्य तत्पुनः ॥ सर्वस्य ॥ ४ ॥

तजुहवांचकार। जुहाव। अहोषीत्। जिभीभयो। विभेति। डि। तिहसेभीहाकोरिद्ध। विभितः।
विभीतः। विभति। अविभयुः। विभयांचकार। विभाया। कीलजायो। जिक्नेति। अजिक्नेयुः। जि
कयांचकार। जिक्नाया। अक्नेषीत्। पृणालनपूरणयोः। अत्रोरिः पूर्वस्याः। अत्रोः पूर्वस्य इतलुकि
सति। विपत्ति। पोह। पवर्गादकारचकृतउर। विपत्तः। विपर्वि। विपूर्यात्। अविपः। अविपूरुः।
पणार। पपरतुः। पपरिथ। पूर्यात्। पारिता। पारीता। अपारीत्। पृणालनपूरणयोः। विपत्ति। विपु
तः। विपूति। पणार। पप्रतुः। पपर्या। विप्यात्। परिष्यति। अपार्षीत्। ओहाकृतागे। जहाति। दे
तो। दिहर्कस्यधातोरातोलोपोडितिस्वोईकारश्चडितिहसे। जहितः। जहीतः। जहति। हा

अत्र द्रष्टव्यं ॥ ४ ॥ अत्र द्रष्टव्यं ॥ ४ ॥

उसिगुणः २

गुणोर्द्विसंयोगो ३

॥ २२ ॥

अत्र द्रष्टव्यं ॥ ४ ॥

सतिष्ठास्सतिभ्योऽङ्गुलिः॥ कृदेक्षिष्य॥ क्रपोरि॥ नुधा॥ जहन्ति॥ अजहत्॥ अजहुः॥ अजहाः॥ अजहे॥ अजहीव॥ अजहिव॥ जहो॥ जहतुः॥ जहथ
 सरपदादः॥ अजवर्दिशोऽङ्गुलिः॥ नुधा॥ ॥ जहाथादोदरे॥ जहात॥ हाता॥ हास्यति॥ यमिरजिनमात॥ सकसेरिद्यो॥ अहासीत॥

कृदेक्षिष्य॥ क्रपोरि॥ नुधातो॥
 गुणः॥ दिव्यं हे सात॥ स्त्रोविमर्गः॥
 अहो॥ लो॥ २

आतो नवि ४ ॥ करं २॥

सि०चं०

२६

गुणोर्ति संयोगे
 देतो ४

कोपादादावालोपोपि॥ जह्यात्॥ ईर्ष्यो॥ जहातेर्होपरेईकारोवा॥ जहिहि॥ जहीहि॥ जहादि
 नागतो॥ असवर्गोस्वरेइय॥ इयंति॥ इयंतः॥ इयति॥ इययात्॥ इयर्तु॥ ऐयः॥ ऐयतां॥ ऐयतुः॥ आर
 ष्याता॥ आरत॥ ॥ इतिपम॥ ॥ ओहाउगतो॥ भृजालुकि॥ उभृजहाड॥ माजं पूर्वस्यातइत
 लुकि॥ जिहीतो॥ जिहाते॥ जिहते॥ जहे॥ अहास्त॥ माडमाने॥ मिमीतो॥ ममो॥ अमास्त॥ ॥ इत्यात्॥
 उभृजधाएणपोषणयोः॥ विभर्ति॥ विभृतः॥ विभ्रति॥ अविभं॥ विभरंचकार॥ वभर्थ॥ वभ्रे॥ वभृ
 वा॥ वभृहो॥ भृषीष्टा॥ अभाषीत्॥ अभृत॥ उदाजमाने॥ ददाति॥ दादेः॥ दिरुक्तस्पदादेर्धातोगतो
 लोपोमिति॥ दत्तः॥ ददति॥ दतो॥ दांही॥ दांजधाओरादेत्पूर्वस्यलोपोही॥ देहि॥ ददिया॥ दयाता

अजउलाउलिउएः२

दिव्यं हसात् गुणः॥
 स्त्रोविमर्गः॥

या च दोषे॥ प्रियात्

२६

लोपोरुसाष्टे २ विभर्तु विभ्रति ३ क्रोदेर्दि ३

दोदरे

अष्टादश

अपि दाधा स्यामि ते इति ॥
न तु सीता लोको ह स्वात्स ॥

॥ द्वापे १

अदाता अदितो अदिषातां उधाञ्जधारणपोषणयोः । दधाति । पूर्वस्य इति भ्रमे धः । धाञः
पूर्वस्य धोऽतिभ्रमे धत्तः । दध्यति । धत्ते । धेहि । धेयात् । अधात् । अधित । निजि । शौचपोषण
योः । निजोगुणः । निजविजविषां पूर्वस्य गुणोलुकि । नेनेक्ति । नेनिकः । नेनिजति । नेनिके । ने
निध्वं । देः । स्वरेपिनोपधायाः । द्विरुक्तस्य धातो रविषये स्वरे उपधाया गुणोत्ताने निजानि । ने
निजे । अनेनेक । निनेज । निनिजिषे । निक्षीष्ट । अनित्तत् । अनेक्षीत् । अनेकां । अनिक्त । वि
जिरपृथभावे । वेवेति । विष्णुयाप्तौ । वेवेष्टि । वेविषिध्वे । विक्षीष्ट । अविषत् ॥ ॥ इति द्वापे
यः ॥ ॥ दिवुक्ती । अविजिगीषायवद्धारधुतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकांतिगतिषु । दिवादेर्यः ।

वेविष्पे १

वेविष्टि २

सि०चं०
३०

चतुर्षु। अणोपवादः। दीव्यति। दिदेवादीव्यात्। विवृतंतु संताने। सीव्यति। सिवादेरुप्यवापेश
षः। न्यवेवीत्। न्यसेवीत्। सिवुगतिशोषणयोः। सीव्यति। विवुनिरसने। छीव्यति। सुसुअद
नादानोदृशनेषु। सुसोसा। सुसुनिरसने। सस्नास। क्रसुकोटित्वादीभ्योः। चक्रसिथ। अषु
प्रबुदाहे। बुव्योष। पुव्योष। नृतीगात्रविक्षेपे। नृततददृष्टदंष्ट्रभ्योः। सेः। सादे। उवा। नत्स्पति
नर्तिव्यति। अनर्तीत्। नसीउद्वेगे। नस्पति। नसति। नेसतुः। कुथप्रतीभावे। चुकोथिथ। पुथ
हिंसायां। अणोथीत्। मुधपरिवेष्टनोअगोधीत्। क्षिपप्रेरणे। क्षेप्ता। अक्षेप्तीत्। पुष्यवि
विकसने। पुष्यति। पुपुष्य। तिमष्टिमष्टीमआदीभावे। तिम्यति। तिष्टेमिथ। अस्तेमीत्। वीउ

तुदे ४

३०

लज्जायां अवीरीता इषगतो ऐषीत। पदपुहत्तौ। असहीत। असोहीत। नृषइरभूषव
 योहोने। जीर्यति। जजरतुः। जेरुः। अजरत। अजारीत। अकारीत। शोतनकराण। योः। यप्र
 त्ययेधातोरोर्लोपः। शपति। शशौ। अशात। अशासीत। छोछेदने। छ्यति। अछात। अछा
 सीत। षोऽन्तकर्मणि। स्पति। सेपात। असात। असासीत। दोऽवधुने। द्यति। देयात। अदा
 त। राधसाधसंसिद्धौ। राधोऽकर्मकादेवयः। राधत्पोदनः। सिध्यतीत्यर्थः। यन्मध्यमपर
 ध्यति। दुध्यतीत्यर्थः। राध्यति। राधिय। व्यधताउने। विध्यति। विविधतुः। विवधिया। विव
 द। अयासीत। अयादां। पुषपुष्टौ। पोष्टा। पोक्ष्यति। अपुषत। तुषपीतो। तोष्टा। तोक्ष्यति।

सि०चं०
३२

अतुषत्। सुषशेषो। सुष्यति। सुशेष। सुष्यात्। अमुषत्। दुषवैकृतो। दोष्टा। दोक्ष्यति। अदु
षत्। श्लिष-अलिङ्गने। श्लिष्यति। श्लेष। श्लक्ष्यति। श्लिषेण लिङ्गने सकृदोपवादाः। अश्लि
क्षत्। कर्णोच्चैः। अनालिङ्गने तु। समश्लिष्यन्तुकाष्ठं। जिषिद्यात्प्रक्षरणो। लिष्यति। सेता
असिदत्। कुधकोधो। कोक्षाः। अकुधत्। क्षधवमुक्षायां। क्षोक्षाः। अक्षधत्। मुधशौचे। शो
क्षा। विधसंगदो। सेक्षा। रधहिसायां। रंधिथ। रद्ध। रंधिवारेध्वा। लिङ्गवर्जोऽटि रधेर्नुम्रा रधि
ता। रद्ध। अरधत्। राश-अदर्शने। नेशिथ। मस्तिनशोर्भूसेनुम। ननंष्टु। नेशिवांनेश्व। नशि
ता। नंष्टा। अनशत्। तृपप्रीणने। ततर्पिथ। तत्रप्या। ततप्या। तर्पिता। तर्प्ता। त्रप्ता। अतर्पीत्।

३२

अतासीता अत्रासीता अतपता दृपहर्षगर्वयोः अदृपता दुहजिवांसायां दुद्रोहिय
। दुद्रोधा दुद्रोढा द्रोहिता द्रोधा द्रोजा द्रोहिष्यति ध्रोक्ष्यति अदुहता मुहवेचित्
मुमोहिया मुमोधा मुमोढा मुह उजिरणे मुस्ताहिया मुस्मोधा मुस्मोढा मुस्म
हिवा स्मिह्यतीति स्मिहिया स्मिह्यधा स्मिह्येढा शमु उपशमे शमं दीर्घः अद्याना
येपे शाम्यति शेमते शमिता अशमत तमुकांक्षायां ताम्यति दमुशमनायां अद
मत अमुतपसिखेदेवा अशमत भ्रमु अनवस्थाने भ्राम्यति भ्रमति वभ्रामा भ्रेम
तुः वभ्रमते अशमत क्षमूपसहने चक्षमिवा चक्षणा अक्षमत कमुस्तानो क्ता

सि०चं०

३२

पति। अकमत। मदीहर्ष। माद्यति। मेदिथ। अमदत। समादयोऽद्योगताः। असुक्षेपलो।
प्रस्यति। आसा। अस्यते स्युकडे। आस्यत। यमुप्रयत्ने। अनुपसर्गो घसः संपूर्वाच्चयो
वा। पस्यति। यसति। संयस्यति। संयसति। उपसर्गनु। प्रयस्यति। जसुमोक्षलो। जस्यति।
तसुदसु उपक्षये। तेसिथ। देसिथ। वसुसंभे। ववसतुः। विशत्रेलो। विश्यति। कुशसंश्ले
षणे। कोशिता। वुसउत्सर्गे। वोसिता। मुसखंडने। मोसिता। मसी। समीपरिणामे। मेसिथ। से
मिथ। लुठविलोउने। लोठिता। उचसमवाये। उवोच। उचतुः। भृशुभ्रंशुअधःपतने। वभर्शि
थ। भ्रश्यति। अभ्रशत। वृशवरणो। ववर्शिथ। कशतनकरणो। चकर्शिथ। भित्वापिपासा

३३

सायां। ततर्विथा। हवतुष्टौ। जहर्विथा। हवविषहिंसायां। रोषिता। रोषारिषिता। रिष्टा। डिप
क्षेपे। रेपिता। कुपक्रोधे। कोपिता। गुपयाकुलत्वे। गोपिता। युपुहपुलुपुविमोहने। योपि
ता। रोपिता। लोपिता। लुभ-अभिकांक्षायां। लोभिता। लोप्या। क्षुभसेचलने। क्षोभिता॥
क्षिद्रादीभावे। क्लेदिता। क्लेप्ता। निमिदास्नेहने। मिद्रेर्गुणोये। मेघति। मेदिता। निस्त्रि
दास्नेहनमोचनयोः। क्षेदिता। अधृष्टौ। आनर्द्ध। गृधु-अभिकांक्षायां। जगर्द्धिया॥ ॥
॥ ॥ इतिपुषादयः॥ ॥ इतिपम॥ ॥ धूउ-प्राणिप्रसवे। स्वगतिप्रतिप्रयतिधर्मा। किं
सादेर्णादेर्नित्यमिष्ट। सुषुविषे। सविता। सोता। असविष्ट। दूउपरितापे। दुदुविष्टे। दुदुवि

सि०चं०

३३

ध्वो दीङ्क्षये दीङ्गुत्किंतिस्वरस्पादिदीये। मीनातिमिनोतिदीङ्गुत्किंतिस्वरस्पादिदीये।
लं। दाता। दास्यते। अदास्ता। डीङ् विहायसागतो। डमिष्यते। धीङ् आधारे। अधेष्ट। मीङ् प्राणविया
गामेता। रीङ् सवणे। रिमिषे। लीङ् श्लेषणे। लीलीङ्गुत्किंतिस्वरस्पादिदीये। लित्पे। ला
ता। लेता। अलास्ता। अलेष्ट। व्रीङ् वरणे। व्रेष्यते। स्वादयश्चोदितः। पीङ् जाने। अपेष्ट। माङ् माने। अमा
स्ता। ईङ् गते। अयांचके। ऐष्ट। प्रीङ् प्रीतो। विप्रिये। जनी। आदुर्भावे। ताजने। जाचतुषु। जायते। जने। ज
निता। अजनि। अजनिष्ट। अजनिषातां। दीपीदीप्तौ। दिदीपिषे। अदीपि। अदीपिष्ट। प्री। आप्यायने
अप्रि। अप्रिष्ट। त्री। गतित्वात्। हिंसनयोः। तुत् रिषे। तपरे। अर्ये। तप्यते। तेपे। तप्ता। आहतवार

३३

लो। वाचते। पदगतौ। पदे। पता। पदे। रिताते। नि। अपादि। अपत्तातां। विद्वेत्ते। विविदे। विता।
अविता। विदसतायां। वित्तीष्टा। अविता। बुध। अवगमने। भुत्सीष्टा। भोत्स्यते। प्रवोधि। प्रवुद्धा। अ
भुत्तातां। बुधसंप्रदोरे। पुत्सीष्टा। योद्धा। अनौहधकामे। अनुरोद्धा। मनज्ञाने। मेनिषे। मंता। अमं
स्त। मुजसमाधौ। योक्ता। सृजविसर्गे। सृज्यते। त्रष्टा। अष्टष्टा। अष्टष्टातां। लिश। अलीभावे। लि
क्षीष्ट। लेष्टा। अलिक्षत। अलिक्षतां॥ ॥ इत्यात्॥ ॥ मृषति। ति। क्षायौ। ममर्ष। ममृषिषे
मर्षिष्यति। ईषुचिर्लेदने। अमुचत्। अशोचीत्। ईजगो। रज्यति। रज्यते। अराट्। क्षीत्। अराट्
क्त। शप। अक्रोशे। शेषे। शप्ता। अशासीत्। शक्तुर्मर्षणौ। शेकिथ। शशक्य। शक्ता। अशकत्।

॥ ओ० र्जसो वल्लोक्तुः सुनुवः सुनुमः सुनुमः ॥ सुनुते आत्मनेपदे ३

सि० चं०
३४

उत्सुधुपौ वेसदिट

अशक्तः। सेद्धोयमित्येके। शकिता। ताद्वंधने। नेहिया। ननुद्ध। नसीष्ट। अगत्सीत्। अनद्ध॥ ॥
इतिदिवादयः॥ ॥ सुअभिषवे। स्वादेर्नुः। कर्तेरिचतुर्षु। नृपः। तुप्रत्ययस्य उप्रत्ययस्य च गु
णः। सुनोति। सुनुतः। सुनन्ति। ओर्वीहः। सुनु। ओर्वमोर्वीलोपः। सुनुवै। सोर्वी
ष्ट। असावीत्। असोष्ट। विअबंधने। सिष्ये। असेषीत्। शिअनिशाने। शेता। अशेष्ट। उमिअप्र
क्षेपणे। ममो। मिम्यतुः। ममिया। ममाथ। मिम्ये। माता। अमास्त। अमासीत्। चिअचयने। चि
तेः। सतादोकिर्वा। चिकाय। चिवाय। अचेष्ट। स्तअछादने। तत्तरतुः। स्तर्पात्। अदंतासंगे
गादेः। सिम्योरिउवाति। स्तारिषीष्ट। अस्तार्षीत्। अस्तृत्। अस्तारिष्ट। कर्जहिंसामां। चरुवहे। रुषी

अनिवतः। लपनंलानं
पीडनं। सुसधानं
सुचाव॥ सुपुवे

नो ३

३४

हुं अकार्षीत्। वृज्वरतो। वृजस्थपट्टाववरिथाववृवहे। वृड् वृज् कृदंतात्तिस्पोरिड्वाति
वरिषीष्ट। वृषीष्ट। अवारिती। अवारिष्टो। अवरिष्ट। अवरीष्ट। अरुतो। धुज्कंपने। धोष्यते। अथो
षीत्। दीर्घांतोप्ययम्। धूनीति। अधावीत्। अधविष्ट। अधोष्ट॥ ॥ इत्पुभयपदिनः॥ ॥ दुदु
उपतापे। दोष्यते। अदौषीत्। दिगंतो वृद्धोच। पूर्वादिनोतेर्हस्यवोनत्वडि। निवाय। आहृया
तो। आनुवेति। आनुहि। आप। आपत्। शक्तुशक्तो। शक्तुः। शक्षति। अशक्त। राधसाधसंसि
द्धो। राधोहिंसायामेत्वपूर्वलोपोकितिलिटिसेटिथिचिरधतुः। रेथिथा। अरासीत्। अराद्धो।
निधुषात्रागल्भ्ये। धृस्मोति। अधर्षीत्। दंभुदंभे। अथिग्रंथिदंभिभ्योलिटः। कितंवा। दंभेर्लिट्

सि०चं०

३५

त्वत्पर्वलोपौ। देभादेभतुः। देभिथ। ददंभा। ददंभतुः। ददंभिथ। अथुवृद्धौ। आनर्द्ध। आनृधतुः।
क्षिदिंसायां। क्षिणोति॥ ॥३॥ तिपम्॥ ॥ अमृड्। आतोसंघातेच। अमृनुते। आनरो। अक्ष।
ष्ट। अशिषीष्ट। अष्ट। अशिता। अशिष्ट। आष्ट। आसातां। द्विध्वास्कंदने। स्तिवृते। तिष्टिधिवे।
अस्तेष्विष्ट॥ ॥३॥ तिस्वादयः॥ ॥ रुधिरावरणे। रुधादेर्नम्। कर्तेरिचतुषु। रुणद्धि। न
मसोऽप्य। रुद्धः। रुंधंति। रुणात्सि। रुंदे। रुंध्यात्। रुंधीता। अरुणात्। अरुंदां। अरुणाः। अरुणात्।
रुसधिषे। अरोत्सीत्। अरुधत्। अरुद्ध। भिद्विद्वारणे। अभिनत्। अभिनः। अभिनत्। विभे
दा। अभिदत्। अभैत्सीत्। अभित्त। छिद्विद्वधोऽरुणे। विच्छेद। विचिरविरेचने। रिणक्ति। अ

३५

रिणका अरिचता अरिशीता अरिक्ता विचिरपृथग्भावे विदुक्ते अरिचता अवेक्षीता क
दिरसंपेषणो कंते अक्षदत्ता अक्षोत्तीता अक्षते युजियोगो अयुजता अयोक्षीता अ
युक्ता उच्छृङ्खलीति देवनयोः छंते छत्स्यति छर्दिष्यति अछृष्टता अछृष्टीता अछर्दि
ष्ट उच्छृङ्खलित्वा नादयोः तत्स्यति तर्दिष्यति अतर्दिष्ट ॥ ॥ इत्यादि ॥ ॥ शिष्यविशे
षणो शिनष्टि शिष्टा शिष्ट्यति अशिष्यता विप्रसंचरणे पिनष्टि पेष्टा पेष्ट्यति अपिष्यता
भंजो आमर्दने वभंजिथा वमर्दय्य भर्दुक्ता अभर्दुक्षीता भुजपालना भवहारयोः अभ
नक्ता अभोक्षीता अभोक्ता तृहृदि सिद्धिंसायां तृहो नमिक्ते इमागमः पितृहसे तृणोदि

सि० चं०
३६

तं०ः। तृणे०। अतृणे०। अतृणीत। इदितः। नमः। नमप्रत्ययात्परस्यनस्यलोपः। दिनक्ति। हिं
स्तः। दिनस्तु। हिंधि। अदिनः। जिहिंसा। अहिंसीत। उंदी। केदने। उनति। ओनत। ओंतां। ओंद
ना। ओनः। ओनते। उंदांचकार। ओंदीत। अंजयक्तिस्त्रक्षणाकांतिगतिषु। अनक्ति। आनड्। अ
अंजेः। सेर्नितमिष्ट। आंजीत। तंचसेकोचने। अतंचीत। अताड्। क्षीत। आविजीभयचलनयोः। विजे
रिडादिप्रत्ययोक्तिः। विविजिथ। विजिता। अविजीत। वृजीवर्जने। वृणक्ति। अवर्जीत। पृचीतं
पर्कः। अपर्चीत॥ ॥ इतिपम॥ ॥ जिइंधीदीतो। इंद्वाइंते। ऐंद्वाइंधांचके। ऐंधिष्ट। विददेने
विंते। वित्सीष्ट। अविजित। विदविचारणे। वित्सीष्ट। अविजित॥ ॥ इतिरुधादयः॥ ॥ तनुवि

३६

स्तारे। तनादेरुप। कर्त्तरि चतुर्थे। तनोति। तन्वः। तनुवः। अतनीत्। अतनीत्। तनादेस्तथासोर्धा
सिलुक। लोपस्त्वनुदात्ततना। अतता। अतनिष्ट। अतथाः। अतनिष्ठाः। वणुदाने। सायात्। सन्या
त्। अतानीत्। असनीत्। असात्। असनिष्ट। असाथाः। असनिष्ठाः। क्षणुक्षिणुहिंसायां। क्ष
णोति। अक्षणीत्। अक्षत्। अक्षणिष्ट। अक्षथाः। अक्षणिष्ठाः। तनादेरुपधायाणुणोवाचतु
र्थे। क्षिणोति। क्षेणोति। अक्षेणीत्। अक्षित। अक्षेणिष्ट। अक्षिथाः। अक्षेणिष्ठाः। मणुग
तो। अणोति। अर्णोति। आनर्णो। आनूणो। आणीत्। आर्त्त। आर्णिष्ट। आर्थाः। आर्णिष्ठाः। तणु
अदने। तणोति। तर्णोति। तणुते। तर्णुते। अतर्णीत्। अतर्त्ता। अतर्णिष्ट। वृणुदीप्तो। वृणोति।

सि०चं०

३९

संस्क्रियात्
परिस्क्रियात्
एवमवकृतम्

वर्णेति। अवर्णीत्। अवृत्ता। अवर्णिष्टा। अवृथा। अवर्णिष्ठा। उरुञ्जकारणो। उरुत्पदः। करोति।
कुरुतः। कुर्वेति। कुरुतुर्गेनदीर्घः। कृञो नित्यं वमोरुलोपः। कुर्वेः। कुर्मः। कृञोये। कृञउप्रत्यय
स्य लोपोये। कुर्यात्। चकथ्य। अकार्षीत्। अकृता। संप्रयुपेभ्यः करोते भूषणमुट्। संस्क्रो
ति। अउद्वित्वव्यवधानेपिमुट्। समस्क्रोत्। संचस्कार। समुट्। कृञोलिट्। संचस्करिथ। संच
स्करिषी। ॥ इत्यात्मे ॥ ॥ वनुयाचने। वनुते। ववने। परस्मैपद्ययमित्येके। वनोति। ववान।
मनुअवबोधने। मनुते। मेने ॥ ॥ इति तनादयः ॥ ॥ तुद्व्यथने। तुदादेरः। कर्त्तरिचतुर्थे। तु
दति। तुसीष्ट। अतोत्सीत्। अतुत्ता। तुद्वेरणो। तुत्सीष्ट। अनौत्सीत्। दिशः। प्रतिसर्जने। दिक्षीष्ट

३९

अदिक्षता अदिक्षातां भ्रक्षणको भृज्जति भ्रक्षोरसोरनपिवा वभ्रज्जतुः वभ्रज्जतुः वभर्जिथ
 वभ्रज्जिय वभ्रष्ट वभर्ष्ट किति संप्रसारणं वाधकं भृज्याता अभाक्षीता अभाक्षीता क्षिप्रे
 तो क्षिप्तीष्टा अक्षेप्तीता अक्षिप्त कषविलेखने कक्षीष्टा कष्टा कष्टा अकाक्षीता अकाक्षी
 ता अक्षक्षता अक्षष्टा अक्षक्षतां अक्षक्षता अक्षक्षतां अक्षक्षता मिलसंगमे मिलति अमेली
 ता लिख अक्षरविनासे लिखति मुञ्च मोचने मुचादे मुम् मुचलुप विदलिपसिचकत पिशलि
 दा मप्रत्यये मुम् मुचति मुक्षीष्टा अमुचत अमुक्त लुप्छेदे लुपति लुप्छीष्टा अलुपता अलु
 पता विद्वलाभे विंदति अवेदिष्ट अनिरुपमिते के वेता लिप उपदेहे लिपति अलिपता अलिपता
 वेति रूपविदशा ने विं ते विद विद्या रणे विं ते विद सती यां वा मे विं द ति विंद ते १

१८४ अक्षि वि

एकवत्यापनसदभवाग्रयः३॥

फ उल्लेशो दफति दंफति नफ नंफ हिंसायां नानफ नंफति नंफांचकार गुफ गुंफ ग्रं
थे गुफति गुंफति उभ उंभ प्रणो उभति उंभति उभोभा उंभांचकार मुभ मुंभ शोभार्थे
मुभति मुशोभ मुंभति दंभीग्रंथे अट भीत चृती हिंसाग्रंथनयोः चर्त्तयति चर्त्तयति अच
र्त्तयति विधविधानो वेधिता कटकोटिलो कटादेर्गोद्वर्जप्रत्ययोऽङित चुकटिया कुटिता अ
कटीते पुटसंज्ञेपणो पुटिता कुचसंज्ञोचने कुचिता गुजशये गुजिता गुडरक्षायां गुडि
ता उपक्षेपे डिपिता छुरछेदे कुरुछुरेर्नदीर्घः छुर्मात सुटविकसने सुटिता मुट आ
क्षेपप्रमदनेयोः मुटिता नुटछेदे नुद्यति नुटति नुटिता तुटकलहकर्मणि तुटिता नुट

शसेपरेख पेविर्गस्य लोपोवा ॥ ३

सि०चं०
३८

छुटछेदे। बुडिता। छुडिता। जुटबंधने। जुडिता। कउमदे। कडिता। लुटसंश्लेषणे। लुडिता। क
उधनेलो। कडिता। कउवालो। कडिता। पुडउत्सर्गे। पुडिता। धुउप्रतीधाते। धुडिता। स्फुरस्फुरणे॥
स्फुलसंचलने। निनिर्विभ्यः स्फुरति स्फुलतोः सस्पवावा। निःस्फुरति। निःस्फुरति। निष्फुलति
निस्फुलति। गस्तवे। अनुवीत। ध्रुविधनने। अधुवीत। गुपुहीषोत्सर्गे। जुगुविथ। जुगुथ। अगु
वीत। ध्रुगतिस्थेययोः। अधुवीत॥ ॥ इति कुटादयः॥ कृतीछेदने। कृतति। कर्त्स्यति। कर्त्तव्य
ति। अकृतीत। गृनिगरणे। गिरति। गिरतेः स्वीरस्पलोवा। अगारीत। अगालीत। स्पृशस्पर्शने। स्प
ष्टा। स्पष्टा। अस्पादीत। अस्पादीत। अस्पृक्षत्। प्रद्धृतीसायां। पृच्छति। अप्रादीत। स्पृज

३८

विसर्गो मसर्जिथ मसृष्ट मृष्टा अस्त्राक्षीत् टु मस्त्रो मुद्धो मज्जति ममज्जिथ ममदस्य म
 इत्ता अमाड् दीत् विच्छगत् विच्छायति विच्छायां चकार विविद्ध इषु इच्छायां इच्छति ऐ
 छत् इयेष इयेषिथ एविता एष्टा ऐषीत् विशप्रवेशने वेष्टा अविक्षत् मृश आमर्शने अ
 माक्षीत् अमाक्षीत् अमृक्षत् रिपिगत् रियति रियति रेता भेत्ता धिधारणे धियति क्षिनि
 तमगतो क्षियति षूत्रेणो सुवति सक्ता कृविक्षेपो किरति उपाकिरते सुगमः स्था च्छ
 दर्थे हिंसायां प्रतेश्च उपस्किरति प्रतिस्किरति रुजो भंगो अरोक्षीत् अरोक्ता भुजो कौटिल्यो भो
 का अभोक्षीत् क्षपस्पर्शो क्षीत्ता अक्षोक्षीत् रुशिरा हिंसायां रोष्टा अरुक्षत् रेष्टा अरिश्

गमय मश्नुनाष्टो
 विषये ॥२॥

सि०चं०
४०

त। लिशगते। लेष्ट। अलिक्षत। खिदपरीधाते। खिंदति। खित्ता। अखेत्सीत्। पिश। अवयवे। पिंशति।
पेशिता॥ ॥ इति पम् ॥ ॥ जुषीषीति सेवनयोः। जुषते। ओषिजीभयचलनयोः। उद्धिजते। वि
जः परड्डादिप्रत्ययोऽङित। उद्धिजिता। ओलजी। ओलस्त्री। ओले। लेजे। ललज्जे। पृथ्वायामे। अय
कि। अतो रिः भवत्प्रकारप्रत्ययेषु किचाया प्रियते। आपरिष्यते। व्यापृता। व्यापृतातां। मृड्। प्राण
तागे। म्रियते। लुङ्। लिङ्। श्वतुर्धातुः। म्रियते। ममार। ममर्थ। मृषीष्ट। अमृत। दृङ्। आदरो। आद्रिय
ते। आद्रे। दृषीष्ट। आदत्ता। आदत। धृङ्। अवस्थानि। ध्रियते॥ ॥ इति तुदादयः॥ ॥ इ
की अद्रयविनिमयो। नाआदेः। कर्त्तरि चतुर्थे। कीणाति। ईहसे। नाइत्यस्याकारस्पर्शतडिति ईहसे।

हत्यादत्तस्ये
ओषिजीभयचलनयोः

४०

आप्तवन्डितमुत्त
मने

कीलोतः। नातः। नाइत्यसाकारसुलोपोऽङि नितरे। कीलोति। कीलोतो विक्रियया विक्रेया अक्रेषीता अ
क्रेष्ट। अक्रेषीतपणोकोतोच। पिप्रिये। अक्रेषाक्रे। अक्रेषीत। अक्रेष्ट। मीनहिंसायां। ममो। मिष्यतुः। मेमि
था। ममाथा। मासीष्ट। माता। अमासीत। कुन्। आप्तवने। संभु। संभु। संभु। संभु। कुन्। भिभ्यो नुनीच। कुनोति
कुनुते। कुनाति। कुनीते। अस्कोषीत। अस्कोष्ट। संभु। संभु। संभु। संभु। अवरगधने। एते परस्मैपदिनः
स भोति। स भोति। विष्ट भोति। विष्ट भोति। लभुते। लभोति। लभोति। लभोति। विष्क भोति। विष्क
भोति। कुभोति। कुभोति। हसाद न हो। हसांता न स्याने शानः स्यादो। लभान। लभान। लभान। ल
भान। अलभत। अलभीत। पुन्ये धने। पुनोति। योता। क्रुन् शब्द। क्रुनाति। अक्रावीत। अहिंसायां।
पिता। प्रपवने। पादे हस्ते। चतुर्थे। पुनोति। अणवीत। लन छेदने। लुनाति। लृन्। अछादने। लृणा

वेः लृणादीनां
सिच्येवः

दु

दू

सि० चं०
४२

ति। तस्तुः। स्तीर्योत। स्तरिषोष्ट। स्तीर्योष्ट। अस्तारीत। अस्तरिषा। अस्तरिषा। अस्तीष्ट। कृञ् हिंसायां। कृणाति
। चकरो। चक्रेवहे। कृञ् वरणे। कृणाति। कुर्यात्। वरिषोष्ट। कुर्याष्ट। अवरिषा। अवरोष्ट। अधकंप
ने। धुनाति। दुधविषा। धविता। धोता। अधावीत। अधविष्ट। अधोष्ट। ग्रह उपादाने। गृह्णाति। गृह्णा
। ग्रह्योष्ट। ग्रहोता। अग्रहीत। अग्रहीष्ट॥ ॥ इत्यात्मे॥ ॥ कृञ् हिंसायां। कृणाति। कृद्विस्त्रोभा
निष्टि। शशरतुः। शश्रुतुः। शीर्योत। शरिता। शरीता। शृणाननशरणयोः। शृणाति। शृणुतुः। श्रूयते। शृ
कृणाति। ववरतुः। वुर्यात्। भृभरणभर्त्सनयोः। भृणाति। भृद्विस्त्रोभा। भृणाति। दृविदारणे। दृणाति।
दृदरतुः। दृदृतुः। जृवपोदाने। जृणाति। जृनये। जृणाति। जृगतो। जृणाति। अरं चकार। र्योत। अरि
ता। अरीता। गृशब्दे। गृणाति। आवयोदाने। ग्रहं कृतिच। जिनाति। जिम्यो। जिम्यतुः। जिम्यिथा। जिम्यो

श्री ५

वृक्षे

तुमः
४२

याजीयाताश्चयासीता रिगतिरेषामयोः। रिणाति। लोः श्लेषणोऽलिनाति। ललोः लिलाय। लित्यतुः
लोता। लेता। श्लोसीता। श्लेषीत। श्रीवरणोः श्लिनाति। लीगतोः श्लिनाति। इत्यादि। श्रीवरणोः श्रीभयभ
गयोः। क्षीयहिंसायां। एषोऽनयाणां वा कस्यः। श्रिणाति। श्रीणाति। भ्रिणाति। श्रीणाति। क्षिणाति। क्षी
णाति। ताववोधने। जानाति। वंधवंधने। वबंधिथ। वबंध। भंस्यति। अभंसीता। मंथविलोडने। मथ्ना
ति। मंथग्रंथतेर्द्धर्मे। शश्रंथ। शश्राथ। जग्रंथ। जग्राथ। कुयकुंथसंश्लेषणसंक्षेपेनयोः। चकोथ। च
कुंथ। मृउमृदक्षोदे। मृदान। मृदान। गुधरोधे। गुध्राति। कुषनिः। कर्षी। कुषाण। निरः। कुषोवसादेरि
उत्थानपि। निष्कोषिता। निष्कोषा। निरकोषीता। निरकुक्षुत। रक्षभसंचलने। रक्षभादिषुन गत्वे। रक्ष
भोति। रक्षभान। गभतुमहिंसायां। नभ्राति। तुभ्राति। क्लिष्टविवाधने। क्लिष्ट्नाति। अक्लेशीत। अक्लिष्ट

अकोषात् २

ति० चं०
४२

ता अशभोजने। अश्नाति। आशा। उधस उंछे। धृत्नाति। उकारे धात्ववयव इत्येके। उधसांचकार। विष
विप्रयोगे। विधाता। अविक्षता। पुषपुष्टौ। पोषिता। अपुषते। मुषस्ते। पोषिता। लचलवद्विभूतप्रादुर्भा
वा। लञ्जाति। वस्यञ्जने। खोनाति। हिङ्गाति॥ ॥ इति पम॥ ॥ वृत् संभक्तौ। वृणीते। वृष्टवो। अवरिष्टा। अ
वरीष्टा। अवरुते॥ ॥ इति त्रयादयः॥ ॥ चुरस्ते। चुरादेः स्वार्थे। चोरयति। चोरयांचकार। चोरयात्।
अरुद्विष्य। अरुः। अरुल्लोकात् उपधायाः। लघोर्दीर्घः। अरुचुरत्। चितिस्मृत्प्रां। चितयति। अचिचिंतत
चुरादेर्निर्वृतिरिति। चितति। यत्रिसंकोचने। यंत्रयति। अययंत्रत। ओलउ उत्सेपणो। ओलंउयति। ओ
कार इदित्येके। लंउयति। पीउ अग्राहे। पीउयति। आजभासभाषदीपजीवमीलपीउपोपधाया कस्तोऽरु
परौ। अपीपिउत्। अपिपीउत्। मीलमीलने। मीलयति। अमीमिलत्। अमिमिलत्। प्रथप्रस्थाने। प्रा

रमः
४२

थयति। स्मृदत्तप्रथमदत्तस्य सां प्रवे स्यादङ् परे ओ इत्यापवादः। प्रपप्रथत्। इयप्रक्षेपे। पर्ययति।
 उधायाः नवर्णस्य नवाङ् परे ओ इरा रा मवाङ्। अपी इथत्। प्रपप्रथत्। भक्षप्रदने। भक्षयति। अ
 वभक्षत्। अगदाने। विश्राणयति। अशिअगत्। अशआगत्। तङ् प्राधाते। अतीतङ्। सप्तानताप
 नयोर्मित्। मित्तङ् स्वः। मित्तधातुर्गो उपधाया क्रस्वो ओ। सपयति। अजिसपत्। यमवेष्टने मित्। यमय
 ति। चहचपपरिकल्कने मित्। चहयति। अचीचहत्। चपयति। अचीचपत्। रहत्यागे मित्। रहयति। अ
 रीरहत्। चलप्राणने मित्। चलयति। चिञ्चयने मित्। चिस्फुरे औवात्वे। रातो ओ पुक्। अधातो राट्
 तस्य च औ पुक्। चपयति। चययति। स्वार्थौ लणदिभ्योऽन्त्ये मित्तने। कृतसंशब्दे। धातो रूपधाया नोत्। सरस्य ३
 रा। कीर्तयति। अचीकृतत्। अचिकीर्तत्। अकुस्मादात्मनेपदिनः। चित्तमेचेतने। चेतयति। अचीचि

सरस्य ३

सि०चं०
४३

ततो दंश दशने दंशयते अदंशत आकुस्मीय मात्मनेपदं भिसं नि योगेनेव दंशति नलोपो न सं
जिसो ह्वयो ह्यो देवतं वप्रहणात् तन्निकुटुवधारणो तं व्रयते अततं व्रत कुटुवयते अचुकुटु
वत मविगुप्त भाषणो मंत्रयते अममंत्रत शमलक्ष आलोचने शमयते लक्षयते दिवुपरिकू
जने देवयते गृविताने गारयते विदचेत नाख्यान निवासेषु वेदयते कुस्मना मोवा कुस्मेति धातुः
कुस्मितस्मयने कुस्मयते अचुकुस्मत अथवा कुस्मेति नाम धातोर्भिः कण निमीलने काणयति अ
ची कणात् अचकाणात् नवगणामुक्ते भो हिंसा र्थेभ्यः स्वार्थेभिः हिंसयति सानियोगो प्राज्ञाप
यति अजितपतो भूमि श्रीकरण चिंतनयोः भावयति अवी भवत लोकलोच भाषणो नरितः
अदितः शासश्चाद्युक्तं कार्येन अल्लोकत अल्लोचत धूम्रकंपने धूम्रप्रीभोर्नुक गो धूम्रय

रामः
४३

मधु संभावाः मधु
मधु मधु मधु मधु

[illegible]

गमयतीत्यर्थः २
ऋदतशासत्र्या ३-३ तं वृत्तं ४
ऋदंतस्यादंतस्य चातो पुक्लौ २
आहूतिर्दिशद्व्यलोपितो नाड्यकार्यमत्र निबध्नात ॥ ४

आसनायेहा त्प्रनुके तद्व तीशान ॥१॥

नीत्यादिदिश ह्ययत्तं कर्त्तुं न च कर्मसः ॥ इकारः प्रकीर्त्तयेत् ॥
आमने विषये तद्दमिकाददकारयि ॥२॥

वेहुरसायेहितैभक्षोपतेरहितैः ॥ त्रिकोरसिचियः कर्त्तोरिज्य

सो कर्मवाभवेत्

वोतः कर्मणि २

कण्ठधरेति ३
स्मयकोर्यविस्मये ॥४॥

उपधाया त्रयार्ण
स्पन्त ह्यत्र परेण
हरतमपरापवादे ३

भो। पाययति। विवतेरुडिः पूर्वस्पर्कारं उपधालोपेष्व। अशीयत। शाययति। अशीयत। छाययति
अविच्छयत। साययति। असीसयत। ह्ययैयति। ह्ययतेऽप्यंतसाउ सयोः संप्रसारणे युगभावेष्वा अज
ह्यंत। अजुहोवत। व्याययति। अविचययत। वाययति। अवीवयत। पातैर्जौलुका। पालयति। प्रयोजका
स्मैयैर्जौस्मयतेतत्त्वे। भास्मिभां अंताभाभात प्रयोजकाच्चैद्रयस्मैयो। नृदिलोविस्मापयतो। भियः
स्वस्मात्वेनातदभावेपुर्कौहेतोश्चैद्रयो। मुंडोभापयते। भाषयते। हृद्देर्जौपोवा। रोपयति। रोहय
ति। कल्पयति। अचीकृपत। अचकल्पत। वत्तयति। अवीवृत्तता। अवर्तते। मार्जयति। अमीमृजते।
अममाजेत। इड् क्रीजीनामात्वेभो। अध्यापयति। अध्यापिपत। अड् सपोर्जौ इडोणाड्वा। अध्याज
गपत। कोपयति। अचिकपत। जापयति। क्रीलीरीकृयीश्मायीनां भोपुका। कोपयति। अनिकिपत

लुगामस्याते
२॥
व्यसिस्मत् ४

हीलज्यायां १

जीविस्तेपे १

जीजये १

पुदिगुणः १

उपधाया लघोरित्येवोपधाया इत्यस्य योगविना गद्योतो उप
धायाति को गुणो नवतितेन गुरोरपि नवति १

इति न च प्रसिद्ध

३६१५५५
३६१५५५

भ्राजभाषभाशदिपजीवमीलपीडावोपधायाहृह्योदउपरजै४
जिनिमिजस्यदे०२

अधीव्ययः १ अधीव्ययः २

अधीव्ययः १ अधीव्ययः २

अधीव्ययः २

अधीव्ययः ३
विप्रथमः ३

तुल्यपूर्वकं स्मर
४

गत्तुं भौ। जायति। जायति। चित्तविगते दुष्येर्गो दीर्घो भौ। दूषयति। दोषयति। इणो भौ। गमिः। गम
यति। अजीगमतः। आययति। आययति। धटचेष्टायो। धटादयो मितः। मितो क्तः। धटयति। व्यथय
ति। प्रथयति। प्रसविस्तारे। प्रसयति। प्रदमर्दने। प्रदयति। अममदत्। स्खटविद्रावणे। स्खटयति।
त्वरयति। ज्वरगे। ज्वरयति। नटनृतौ। नटयति। चकदीप्तौ। चकयति। लगे संगे। लगयति। ज्वलदीप्तौ
प्रज्वलयति। स्मृः। आध्याने। स्मरयति। दृभये। दृयति। नृनये। नरयति। आणके। अप्रयति। मारतातो
षणनिशामनेषुता। जपयति। कंठने चलिः। चलयति। मदीर्घे देनयोः। मदयति। ध्वनशब्दे। ध्वनय
ति। जनीर्घे। जयति। जयति। जयति। जयति। क्रसुहृत्। दीप्तौ। क्रसयति। रंजैर्भौ। मृगैर्मणै
नलोपः। रजयति। अनपत्रं रजयति वस्त्रं। अरीरजत्। शमयति। दमयति। ज्वलद्गुल्ले। ललनमा मनुपसगा

विप्रथमं पला
यनमिहार्थः ३

हिंसनं। तुल्यं न्या
सकृत्। न ४। २

जनीति किं। जीजयति ॥ २॥

मृगरमणमासेटः ॥ अत्र अत्र रजयति मृगान्ते एतन्नेन ॥ २॥

किं रजयति पक्षिणः ॥ २॥

हरणं को हिल्यो ॥ २॥

निद्रा मयतदुपनिमिषादितुशमलहाश्रातो जने इत्यस्य धातुना मने कार्यं ताच्छ्रवणार्थतावि॥२॥
 शययति व्यापारयति चेत्यर्थः॥ भोजने तु यमति विप्रभोजयतीत्यर्थः॥३॥

वामि तस्यात्

एषा धातूनां निष्ठात्

सि० चं०
 ४६

ते ती यः कइत्य
 कां स्ता यं मतम
 देन व्याचष्टे

ह्राजलपति। ज्वालपति। हूलललचलने। हूलपति। हूलपति। ग्लास्त्रावनुवं मां च। ग्रापयति। ग्रा
 पयति। स्त्रापयति। स्त्रपयति। नकुम्पमिचमां। कामयते। अमरोगे। आमयति। चामयति। शोम्पति।
 शोनेमिन्ना निशामयति रूपम्। यच्छति भोजनतोः यत्र मिन्ना। यमयति वा स्त्राणान्। आयामयति। स्त्वदि
 रवपरिभ्यां मिन्ना। अवस्वादयेति। परिस्वादयति॥ ॥ इति अंतप्रक्रिया॥ ॥ इच्छाया मात्मनः
 सः। धातो एतन् इच्छायां सप्रत्ययो द्विश्च। भवितुमिच्छति बुभूषति। बुभूषा चकार। अबुभूषीत। बुः से। उ
 वणां तादृवणां ताच्च ग्रहिणु द्विभां च परस्मै सप्तनेट्। न निदिसे। इवर्जिते सप्रत्ययेणु णाना। तितीष
 ति। सेदीर्घः। चिकीषति। चिकीषति। निगीषति। पुपूषति। यः से। पिपूषति। पिपासति। मुमुषति। पुपू
 षति। पुपूषति। सदविद्यमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः सः कित्। ह हृदि षति। विविदिषति। मुमुषिषति। हो

शमु उपशमेर

शमः
 ४६

स्मदि रव यति म्नां मिन्ना॥ अवस्वादयति॥ परिस्वादयति॥ इच्छा अस्ते ते इच्छते स्त तीयो द्विः॥ त ती यो ह स ए क स्य
 रो व्या अडि हे छिद्यत अडि स्वरो दे परः छिद्यत यस्मै द्वि तीयपक्षे सांते इ छिद्यति षति आदिपक्षे इ छिद्यति षति रे
 छिद्यति षति रे छिद्यति षति ५॥

८:। षोः। आदिजगतां। जिहृक्षति। मुषुषति। कृगृहृप्रछिभ्यः सस्येड्। चिकरिषति। जिगरि
षति। दिदरिषति। दिधरिषति। पिष्टछिषति। अतुमिच्छति जिब्रत्सति। दनिडोः सेदीर्घः। जिघांसति। उ
रुः सेगम्। सांतात्पूर्वेवदात्। अधिजिगांसते। गमेः सस्येड् नाति। जिगमिषति। इस्से। अपिहधारभलभ
शकपतपदेमाभाभाउः मेडां स्वरस्ये सनिटिसेपूरे पूर्वस्यचलोपः। दित्सति। धित्सति। रभाभस्ये। स्तोत्राद्यो
श्च। त्वमेवणा। रिसते। लिसते। शिभ्रति। फिसते। पततनदरिद्राभ्यः सस्येड् ना। पित्सति। पिपतिषति।
मित्सति। मित्सते। आनोतेरी। आनोतेरातर्दः सेपूर्वलोपश्च। ईसति। अशोरनोयोका। अशरिछायांगना
यः प्रत्ययः। अशनायति। अशिशिषति। तितेनिषति। तितेसति। तनेः सादो सेवादीर्घः। तितांसति। दिद
रिद्विषति। दिदरिद्रासति। दंभित्पिभ्यां सस्येड्। दिदंभिषति। जितपयिषति। तपेः स्वरस्यसादो सेइते

हृविषते। हरे विषते। लिलिखति। लिलेखति। सिस्मिद्विषति। सिस्मेद्विषति। राधोहिंसायामि
 ससेद्विलोपश्च। रित्सति। अन्त्य-अरिरात्सति। मुचोऽकमेकस्य गुणावासेद्विलोपश्च। मोक्षते।
 मुमुक्षते वावत्सः स्वयमेव। अकमेकेति क्रिम्। मुमुक्षति वत्सं कृत्स्नः। विवृत्सति। आतिविवर्तिषते। नि
 नृत्तिषति। निनृत्सति। वृड्-वृञ्-मृदन्तात्सत्येडा। तितरिषति। तितरीषति। तितीर्षति। विवरिषति। वृ
 षति। वृवृषते। धृकोटिल्योऽदिध्वरिषति। दुधूवृति। स्मिड्-प्रड्-अ-अञ्जश्रभ्यः सस्येड्। सिस्मयिषते। पि
 पविषते। अरिरिषति। अञ्जिजिषति। अशिषिषते। उचिच्छिषति। अधिजिगापयिषति। अध्यापिपयि
 षति। मुशावयिषति। जुहावयिषति। पुष्कारयिषति। पुष्कारयिषति। चुक्षावयिषति। पिपावयिषति।
 विभावयिषति। यिपावयिषति। रिगवयिषति। लिलावयिषति। सुखावयिषति। सिस्त्रावयिषति। सांता

शिष्यापयिषति २

सि० चं०
४८

सोन। स्वार्थसांतातु सादेवा। नुगु सिधते॥ ॥ इति सप्रक्रिया॥ ॥ अतिशये ह सादेर्य उ० दिश्वा। ह
सादेवा नोरेक स्वरादेति शयर्थे पो न पुने च यउ प्रत्ययो धातो दिर्वचनम्। यउ। यउ। यउ। लुकि च पूर्व स्यना
मिनो गुणः। सधातुः। डि-स्वाद्यत्। अतिशयेन पुन पुन वो भवति वो भूयते। वो भूयां चके। अगो भूयिष्ट। वो
भूयते। अनपि च ह सात। ह सादुत्तर स्य स्य लोपो भवति अनपि परो। वो भूजां चके। मो मुद्यते। ले लिद्यते। वो
हूयते॥ वे विद्यते। आतः। यउ। यउ। लुकि च पूर्व स्यात् आकारः। पापच्यते। पापद्यते। सचि सचि मूत्रं द्युत्तं मू
र्त्तं तिभो यदु। सो स्रच्यते। सो स्रच्यते। मो मूच्यते। यकारो ह स्यन द्वित्व निषेधः। अगार्यते। अगारिता। अशा
पते। अशाशिता। उर्गा नृयते। गत्यथात्को टित् एव यउ। कुटिल मटति अटायते। वा प्रज्यते। लुप सदच
रज पज भद ह दंश पृष्ठा धात्वर्थगर्हायामेव यउ। गर्हितं लुप तिलो लुप्यते। सा सद्यते। अमज पांनुक।

मूलप्रमाणम्

४८

पर ३

पठश्चने ४ सूत्रग्रन्थोचने ४ अटमते ४

जंजयेते३ दंष्ट्रपते३

चरफलोः पूर्वोत्तरस्यातडतय३ लुकीः १

अमांतस्यजपजमददंशमंजपसचरफलांचप्रवस्यनुकय३ लुकीः १ चंचूर्यतोचंचुगंचके।पंफुल्यते।
तुगित्यनेनातुस्वारोलेक्ष्यतेसचपदांतवते।जञ्जप्यते।जंजप्यते।गिरतेरेकस्यलत्वेयडि।जेगित्यते।ये
यस्यते।चंकणपते।चंखन्यते।चाखायते।तंतन्यते।दंष्ट्रयते।वंभन्यते।पसकाधनग्रंथनयोः।पंपस्यते।री
गृपधस्य।मलतोमदुपधस्यचधातोयडि।पूर्वस्यरीकानरीनृपते।वरीवृपते।जरीगृधते।दरीदृशपते।
वरीवृश्चते।परीष्टयते।चलीकृण्यते।वशेर्यडि।नसेप्रसारणम्।वावश्यते।श्वयते।शोश्रूयते।शे
श्रीयते।साम्भयते।कवतेः पूर्वस्यनचत्वम्।कौकृयते।वंचुसुधंमुभ्रंसुकसपतेपदस्कंदोयडि।यडु
लुकिचपूर्वस्यनीक।वनीवच्यते।सनीह्रस्यते।दनीध्रस्यते।वनीभ्रस्यते।चनीकस्यते।पनीपस्यते।प
नीपघते।चनीकधते।मनोएः।येनपि।चंकीयते।जेकीयते।वित्रीयते।दादेरिः।अपिदाधामागे

यडि३ यडि३

वंचुवंचने३

सि० चं०
४६

ह्यरुपिवतिसोस्यामिकारः किंतिहसे। देदीयते। देधीयते। मेमायते। जेगीयते। जेकीयते। पेपीयते।
सेपीयते। तेपीयते। धाध्मा। र्येडि। जेघीयते। देध्मीयते। हतेहिंसायाधिः। जेघीयते। जधन्पते। स्व
पिस्वमिमे। अं। यडि। संप्रसारणम्। सोषुप्यते। सेसिम्पते। वेगीयते। चायः। क्रियेडि। चेकीयते। जाजा
यते। जंजन्पते। शीङोः। यड्। येकिंति। शाशय्यते। शोडोक्पते॥ ॥ इति यडं तत्प्रक्रिया॥ ॥ गान्धर्वः।
उक्तप्रत्ययसंयोगे विना यडं गालुक। यड्। लुकिपितत्सो। वेट। यड्। लुगंतात्पम्। अशुदिवच। वो
भवीति। वोभोति। वोभूयात्। वोभवीत्। वोभोतु। अजोभवीत्। अजोभोतु। अजोभूताम्। अजोभूवुः। पाप
वीति। पापक्ति। पापक्तः। पापचति। अपापचीत्। अपापक। अपापक्तां। अपापचुः। पापचोचकार। अपापचो
हः। स्वरेपिनोपधायाः। वोभुजीति। वोभोक्ति। अजोभुजीत्। अजोभोक्। वोभुजिता। अजोभोजीत्। गव
अजोभुक्। जोभवांचकार। गुणं वाधित्वा नित्यत्वाद्दुक्। अजोभवीत्। अजोभोत्। अजोभूताम्। ३

रामः
४६

सभिन्नस्य तत्रागतस्यो गतस्य सस्येव लोको नान्यस्य २

दीति। वावति। जावटीति। जावटि। सवर्दसंवर्धे। वासवर्दति। वासवर्दि। वासवर्दः। अवासवर्ते। अवासवर्दे
सिपि। अवासोः। अवासर्ते। अवासवर्दे। दस्सः। रिलोपोदीर्घः। गाघृप्रतिष्ठासि सयोऽथेच। जागाधी
ति। जागाधि। जाधासि। अजाधात। सिपि। अजाधाः। अजाधात। नायु। नानाथीति। नानाति। नानात्
नानाथति। स्थ। दादधीति। दादधि। दादत्तः। दादधति। दाधत्ति। अदादधीत। अदाधत। अदाद
दा। अदादधुः। अदाधः। अदाधत। दादधिता। अदादधीत। अदादधीत। चोसुंदीति। चोसुंति। अ
चोसुत। अचोसुंदीत। अचोसुंदीः। अचोसुत। मोमुदीति। मोमोति। कुर्दकुत्ति। कुर्दकुत्ति। चोक्रुंदीति
चोक्रुंति। अचोक्रुंदीत। अचोक्रुंदीः। अचोक्रुत। सिपि। अचोक्रुंदीः। अचोक्रुत। अचोक्रुः। अदत्तानामृदुपधानं
चयडुलुकिप्रसुनुकरिकरीक। चर्करीति। चरिकरीति। चरीकरीति। चर्कति। चरिकर्ति। चरीकृति।

सभिन्नस्य तत्रागतस्यो गतस्य सस्येव लोको नान्यस्य २

दीति। वावति। जावटीति। जावटि। स्रद्धसंद्धे। पास्पद्धाति। पास्पद्धि। पास्पद्धः। अपास्पर्त्ते। अपास्पद्धे
सिपि। अपासौ। अपास्पर्त्ते। अपास्पद्धे। दस्सः। रिलोपोदीर्घः। गाघृप्रतिष्ठासि सयोपे च। जागाधी
ति। जागाधि। जाधासि। अजाधात। सिपि। अजाधाः। अजाधात। नायु। नानाथीति। नानाति। नानात्तः
नानाथति। स्थ। दादधीति। दादधि। दादत्तः। दादधति। दाधति। अदादधीत। अदाधत। अदाद
धा। अदादधुः। अदाधा। अदाधत। दादधिता। अदादाधीत। अदादधीत। चोसुंदीति। चोसुंति। अ
चोसुत। अचोसुंदीत। अचोसुंदीः। अचोसुत। मोमुदीति। मोमोति। कुर्दकुत्ति तेशब्दे। चोक्रुदीति
चोक्रुति। अचोक्रुदीत। अचोक्रुते। सिपि। अचोक्रुदीः। अचोक्रुते। अचोक्रुः। अदत्तानामृदुषधानां
चयङ्लुकिश्चस्त्वनुकारिकरीक। चर्करीति। चरिक्रीति। चरीकरीति। चर्कति। चरिक्ति। चरीकृति।

देतु। दादातु। दातः। देहि। दादेयात। अदायत। एवं धेटु। पित्तु। दादीतः। दादीहि। दादायात। अदा
दादीत। सास्वपीति। सास्वप्ति। सास्वप्नः। सास्वपति। असास्वपीत। असास्वप्। सासुप्तात। असास्वपीत
असास्वपीत। अतश्चेति तपरत्वात्नेह। कृ। चाकर्त्ति। चाकरोति। तातरीति। तातर्त्ति। तातीर्त्तः। तातिरति
तातीर्हि। तातराणि। अतातरीत। अतातः। अतातीर्त्तौ। अतातरुः। अतातारीत। अतातारिष्टौ। अर्त्त
यङ् लुकि द्वित्वे पूर्वस्य इत्यत्वेनुक्। रिग्रोको लुक् पूर्वस्यास्यर्ण इति इय। अर्त्ति। अरियर्त्ति। २। अररी
ति। अरियरीति। २। अर्त्तः। अरियुतः। २। नुको रिलोप इति लोपः। अरति। अरियति। २। लिङि। सि
आरियात। अरियात। अरियात। गृह्। जर्गृहीति। ३। जर्गृढि। ३। जर्गृढः। ३। जर्गृहति। अजर्गृ
हीत। अजर्गृह्। ३। अर्ह। अर्हति। अर्हादि। तसादौ ङि निमित्तं संप्रसारणं तस्य बहिरंगत्वेनासि

देतु। दादातु। दातः। देहि। दादेयातः। अदादातः। एवं धेटु। पितृत्तु। दादीतः। दादीहि। दादायातः। अदा
दासीतः। सास्वपीति। सास्वप्ति। सास्वपः। सास्वपति। असास्वपीतः। असास्वपः। सासुपातः। असास्वपीतः
असास्वपीतः। अतश्चेति तपरत्वात्नेह। कृ। चाकर्त्ति। चाकरोति। तातरीति। तातर्त्ति। तातीर्त्तः। तातिरति
तातीर्हि। तातराति। अतातरीतः। अतातः। अतातीर्त्तः। अतातरुः। अतातारीतः। अतातारिष्टः। अर्त्त
यङ्। जुक्तिदित्ये पूर्वस्य इत्यत्वेनुक। रिग्रोकोरुपूर्वस्यासवर्णा इति इय। अरर्त्ति। अरियर्त्ति। २। अररी
ति। अरियरीति। २। अर्रतः। अरियृतः। २। अरुकोरिलोपइतिलोपः। अरति। अरियति। २। लिङि। रि
अरियातः। अरियातः। अरियातः। गृह्। अर्गृहीति। ३। अर्गृहि। ३। अर्गृहः। ३। अर्गृहति। अर्गृ
हीतः। अर्गृर्धट्। ३। अर्गृहो जाग्रहीति। जाग्रहि। तसादौ ङि निमित्तं संप्रसारणं तस्य वृद्धिरगत्वेनासि

स्त्रिवीताऽश्वसेस्रोताऽमवबंधनोमामवीति।मामोति।मामुवीषि।मामोषि।मामावः।मामवीतु।मो
 मोतु।मामूतात।मामूहि।मामवानि।अमामवीत।अमामोत।अमामोः।अमामवा।अमामावो।अमा
 ममा।तुर्वीयुर्वीदुर्वीधुर्वीहिंसायां।तोतुर्वीति।रेषातच्छोर्लोपः।कौभसादोऽमोदोदेचप्रत्यये।तोतो
 र्ति।तोतुर्तेः।तोतुर्वेति।तोथोर्ति।दोदोर्ति।दोधोर्ति।मुर्छोमोहसमुच्छ्राययोः।मोमोर्ति।मोमूर्तेः
 मोमूर्छेति॥ ॥इति यङ्लुगंतप्रक्रिया॥ ॥नाम्नोपर्वेवास्यानाम्नइच्छायाप्रथेयप्रत्यय-
 वर्णस्यवर्चकारः।आत्मनःपुत्रमिच्छतिपुत्रीयति।कचित्स्वरवधकारः।गामिच्छतिगयति।ना
 यति।त्वयति।मयति।युष्मयति।अस्मयति।काम्यश्च।पुत्रकाम्यति।अर्थवद्ब्रह्मणेनानर्थकस्य।तेन
 पुत्रकाम्यांचकार।संनिपातलक्षणेविधिरनिमित्तंतद्विधातस्यागव्यांचकार।धनस्यनेकारोगर्द्धाध

सि०चं०

५२

नायति। अत्यवधनीयति। उदकस्योदनः। पिपासायां। उदत्यति। अत्यत्रोदकीयति। गीर्येति। प्रये
ति। दिवमिच्छति। दिव्यति। अमुमिच्छति। अदस्यति। मतोऽरिः। कर्त्रीयति। हसात्तद्विषयस्य लोपोये। गा
गीयति। वाच्यति। कवीयति। समिध्यति। हसाद्यस्य लोपोनानपि नामधातोः। समिधितो। समिधि
ता। मांताययाभांयो न। किमिच्छति। इदमिच्छति। स्वरिच्छति। अश्वरुषयो र्ये सुकमेभ्युनेछायाम्।
अश्वस्यति वटका। वृषस्यति गोः। क्षीरलवणयो र्ये लालसायां। क्षीरस्यति बालः। लवणस्यति उष्ट्रः।
नास्यो र्ये लालसायां सुगसुको। दधिस्यति। दध्यस्यति। मधुस्यति। मध्वस्यति। यशस्काम्यति। सप्यिष्का
म्यति। मांताययाभां काम्यः। किंकाम्यति। स्वः काम्यति। करणे च। काम्नः। करणे र्ये यः। तपस्यति। तप
श्चरतीत्यर्थः। नमसः पूजायाम्। नमस्यति। देवात्पूजयतीत्यर्थः। वरिवसः परिवर्णयाम्। वरिवस्यति।

५२

गुह्यं मुच्यते इत्यर्थः। शब्दादिभ्यो यङ्। शब्दायते। वेरायते। कलहायते। अभ्रायते। मेधायते। कष्टायते। प
पे कर्तुमुत्सहते। ऊष्मावाप्यधूमेभ्य उध्मने। ऊष्मायते। वाप्यायते। धूमायते। जिडित्कारणे। नाम्नाभिप्र
पयः कारणेभ्य सचडित्। घटं करोति घटयति। महांते करोति महयति। भाविष्यत्कार्ये। पृथुं करोति प्रथु
यति। युवानं करोति यवयति। कन्यां करोति कनयति। स्थूलं करोति स्थवयति। दूरं द्रवयति। क्रस्वं क्रसयति। क्षिप्रं क्ष
पयति। क्षुद्रं क्षोदयति। प्रियं प्रापयति। बाढं साधयति। गुह्यं गारयति। स्थिरं स्थापयति। उडिं उडयति।
ओउडिस्वा। सारदेः परः। ओउडि पूर्वस्य उडस्य जोवा। ओजिडत्। ओउडत्। ऊढुडयति। ओउडत्। ओ
जडत्। कर्तुं यङ्। अपमाना कर्तुं राचोरेथ्य यङ्। श्वेनश्वा चरति श्वेनायते क्राकः। पीडितायते मूखः। यडि
वासलोपः। पयायते। पयस्यते। अपसरसञ्जसं सुमनसा नित्यम्। अपसरयते। ओजायते। सुमनायते। ना

सि० चं०

५३

सुश्रावरेक्षिप्रा। कस्मद्वाचरति कस्मति। अद्वाचरति अति। अतः। अंति। लिप्ति। ओ। अतुः। ५। या
ता। एता। एष्यति। आसीत्। मालेवाचरति। मालाति। मालांचकार। अमालासीत्। कविरिव कवयति। कवी
यात्। नामधातोर्द्विर्वीसोः प्रकवयीत्। अकवायीत्। विरिव वयति। विवाय। वियतुः। वियुः। अवयी
त्। अवायीत्। अरिव अयति। शिश्राया शिश्चियतुः। पितव पितरति। रिड्। पित्रिणात्। भूरिव भवति। वु
भाव। अभावीत्। दुरिव द्रवति। अद्रावीत्। अमांजस्योपधायादीर्घः कौभक्तो दोहेच कृति। इदमिवाच
रति। इदामति। राजवराजानति। पंथाश्चपथीनति। अभुक्षीणति। द्यौरिव धवति। कइव कति। चको
चक्रइत्यन्ये। सुइति स्तति। ससौ। सस्वइत्यन्ये। आचार उपमानात्। कर्मण आधारेणोपमानाद्यप्रत्यय
आचारेण्ये अस्य चकारः। पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति शिष्यमुपाध्यायः। आसादीय विक्रयाभिक्षः। भृशादि

५३

भोः भूतं तं जावेयः अंतुह सलोपश्च। अभूशो भूशो भवति भूशायते। उपसर्गसमाकारं पूर्वपदं धा
तुसंज्ञाहेतोः प्रत्यये चिकीर्षितेऽथ कृत् कियते। तेन मनः स शब्दात्वागच्छ। समनायत। उदमनायत। सु
खादिभ्यो यङ् कर्तुं लुभवे। सुखं वेदयते सुखायते। दुःखं वेदयते दुःखायते। कर्तुं ग्रीहं लोकिं। परस्पदः स
वेदयते। पुच्छादुदसने यस्य सने पर्यसने च रङ्। उत्पुच्छयते। विपुच्छयते। परिपुच्छयते मयूरः। भांडात्स
माचयने। संभां रयते। भांडानि समाचिनोति गणेशी करोतीत्यर्थः। चीवगदर्जने पूरिधाने च। संचीवरयते
भिस्फुः। चीवगणपर्जयति परिधत्तेवेत्यर्थः। अर्थवेदसत्त्वानामापुक्कनौ। अर्थं करोति आचष्टे अर्थं
पयति। आतेयपत। वेदापयति। सत्तापयति। एनीमाचष्टे एतयति। पृथुप्रथयति। वृद्धो सत्तां प्रवेष्टा
दिलोपः। अपिप्रथत। अपप्रथत। मृदुं म्रदयति। भृशं भ्रशयति। कृशं कशयति। दृढं द्रढयति। अमि

सि०चं०

५४

मृदत्तः अममृदत्तः अवभृशत्तः अवचक्रशत्तः अदद्दत्तः पर्यवदत्तः पर्यववदत्तः नास्त्रो जित्तदाचष्टे
त्वांमांवाः आचष्टेत्वादयति। मादयति। युवाः प्रावांवा युष्मयति। अस्मयति। श्वानं शावयति। पुनं पती
तेके। विद्वांसं विद्वयति। विदावयतीत्यपरे। विदयतीत्यने। उदचं उदीचयति। उदे चिचत्। प्रत्यं चंपती
चयति। प्रत्यचिचत्। समीचयति। सम्यचिचत्। तिये चंतिराययति। अतितिरायत्। सध्रं चं सध्राययति
अससध्रायत्। स्थूलं स्थवयति। दूरं दवयति। युवानं यवयति। स्थिरं स्थापयति। अंतिकं नेदयति। गदं
साधयति। वृद्धं आपयति। अजिन्त्यपत्। वृद्धं वर्षयति। स्फिरं स्फापयति। उहं वरयति। वृद्धं वदयति।
हृदं वपयति। दीर्घं द्रावयति। वृद्धं कं वृदयति॥ ॥ इति नामधातुप्रक्रिया॥ ॥ कंडादिभ्यो यकास्का
र्थः। कंडूगात्रविधर्षणे। कंडूयति। कंडूयते। मंतुः अपराधेन वचः। मंतयति। मित्तइत्येके। मंतयते। वल

५४

प्रजामाधुर्ययोः। वल्गूयति। असुअसः। अस्त्रं। उपतापो। अस्यति। अस्यति। अस्यति। अस्यते। ले
लादीन्। लेलायति। मेधा-शामुद्रो। मेधायति। सुखदुःखतक्रियायां। मुख्येति। दुःखेति। सु
खेदुःखेचानुभवतीत्यर्थः। गुरुदशवः। सखलने। गुरुयति। एलाखेलाविलासे। एलायति। खेला
यति। हूणी-शूरोषणे। लज्जायां च। हूणीयति। हूणीयते। मही-उ-प्रजायां। महीयते। प्रजालभ
तइत्यर्थः। सपा-प्रजायां। सपर्यति। भिषजचिकित्सायां। भिषज्यति। इषुधशरधारणो। इषुध
ति। अगदनीरेणो। अगद्यति। आकृतिगणोयम्॥ ॥ इतिकंडूदयः॥ ॥ निविशदः। न्यादि
पूर्वकादिशब्देर्धातोरात्। निविशते। परित्यजेभ्यः। कृपः। परिक्रीणीते। विषयभ्यांजेः। विजयते। अ
ङादभोनतुविकाशने। आदत्तेविधाम्। विकाशनेतुआददातिमुखं। पंगकर्मकान्तनिषेधः

सि० चं०
५५

आदत्तेपिपीलिकाः पतंगस्यमुखं। कीडः आडः अनुपरिभ्यः। आकीडते। अनुकीडते। समोः कृत्तने। सं
कीडते। कृत्तने तु संकीडति च क्रमात्। आगमेः समायां। आगमय स्वतावत्। मात्वरिषा इत्यर्थः। शिष्टे
जित्तासायाम्। धनुर्विषये ज्ञाने शक्तौ भवितुं मिच्छतीत्यर्थः। हारते गतताच्छील्योपे
तृकपश्चात् अनुहरते। मातृकं गावः। पितृमातृश्चागतं प्रकारं सततं परिशीलयतीत्यर्थः। ताच्छील्ये किं।
मातृरनुहरति। किं ते हर्षजीविका कुलायकराण्येव। अपात्सुट्चतुःपाच्छकुनिकृत्तके आले
खने। अपस्फिरते। वृषो हृष्टः। कुक्कुटो भक्षार्थी। श्वाश्वाश्च पार्थी। हर्षादिष्विति किं। अपस्फिरति
कुसुमं वायुः। गतोः पस्फिरति। आडिनुप्रच्छेः। आनुते। आष्टच्छते। शप उपालम्भे। विषयशपते।
समवप्रविभ्यः स्यः। संतिष्ठते। आडः प्रजित्तायां। शब्देनित्यमातिष्ठते। नित्यत्वेन प्रतिजानीत इत्यर्थः।

५५
एमः

स्वामिप्रायाविःकारो निर्नेत्रारयायां च। गोपीकृष्णायतिष्ठते। आशयंप्रकाशयतीत्यर्थः। संशयकर्णदि
ष्ठतिष्ठतेयः। कर्णादीन निर्नेत्रत्वेनाशयतीत्यर्थः। उदो नृद्धर्मणीहायां। मुक्तावुत्तिष्ठते। अनृद्धेति किं
पीठादुत्तिष्ठति। ईहायां किं। ग्रामाच्छतमुपतिष्ठति। उषात्मन्त्रकारादेव प्रजासंगतकारा मित्रकारापयि
षु। आमेय्याग्नीध्रमुपतिष्ठते। मन्त्रकारो किं। भर्तारमुपतिष्ठतियौवनेन। आदित्यमुपतिष्ठते। गंगायमु
त्तामुपतिष्ठते। उपश्लिष्यत इत्यर्थः। रथिकानुपतिष्ठते। मित्रीकरोतीत्यर्थः। पंथाः सुवृमुपतिष्ठते प्राप्नोतीत्य
र्थः। बालिआयां। भिक्षुकः प्रभुमुपतिष्ठति उपतिष्ठतेवा। अकर्मकाच्च। ज्ञानमुपतिष्ठते। उद्भिभ्यां तपोः कर्म
कात्संगकर्मकाच्च। उत्तपते वितपते। दीप्यत इत्यर्थः। उत्तपते। वितपते पाणिंवा। आजेयमदनिभ्याम्।
आयच्छते पाणिकः। आहते शिरेवा। अमत्रशत्रुमायच्छति आहंतिवा। हनः सिः कित्वा। आहता। आहसा

सि०चं०
५६

तां। अवधिष्ट। यमः सूचने सिः कित्। उदायत। सूचने किं। उदायंस्तपादं। प्राकृष्टवानित्यर्थः। समोगमृ
च्छिप्रच्छिस्वरत्तुतिश्रुविदिदृशिभ्योः कर्मकेभ्यः। संगच्छते। गमः सिस्पो कितो गा। संगसीष्ट। संग
सीष्ट। समगत। समगंस्त। समृच्छते। संष्टच्छते। संस्वरते। समृच्छते। संशृणुते। संवित्ते। संविदा
ति। वेतोरांतोकास्तुति। संविदते। संविद्रते। संपश्यते। निशमुपविभोद्ः। निद्रयते। स्पृष्टीयामाः
हृस्मश्वाण्माद्रयते। स्पृष्टीयां किं। पुत्रमाद्रयति। अप्रतिबंधोत्साहस्यततामुक्रमः। अचिक्रमते
वृद्धिः। नप्रतिदत्ततइत्यर्थः। प्रधयनायुक्रमते। उत्सहतेइत्यर्थः। क्रमतेः स्मिन्शास्त्राणि। स्म
तानिभवंतीत्यर्थः। उपपगभा। उपक्रमते। पगक्रमते। आऽउक्रमते। आक्रमतेसूर्यः। ज्योति
रुक्रमतेइतिवाच्यं। नेहआक्रामतिधूमोदम्पतलात्। वेःपादविहरणे। साधुविक्रमतेवाजी। प्रो

५६

पाभ्यां समर्थ्याभ्यां समर्थौ तु ल्याथे प्रांभेऽनयो लु ल्याथे ता। प्रक्रमते। उपक्रमते। समर्थ्याभ्यां किं।
प्रक्रामति गच्छतीत्यर्थः। उपक्रामति प्रागच्छतीत्यर्थः। अनुपसर्गाद्वा। क्राम्यति। क्रमते। अपक्रमेत्तः।
शतं मपजानीते। अपलपतीत्यर्थः। अकर्मकाच्च। सर्पिषो जानीते। सर्पिष उपयेन प्रवर्तते इत्यर्थः। अ
नुपसर्गाद्वा। गां जानीते जानाति वा। संप्रतिभ्यामनाधाने। शतं संजानीते। शतं प्रतिजानीते। अना
धाने किं। मातरं संजानाति। भासनोपसंभाषा ज्ञानयत्न विमत्पुपमंत्रणेषु वदः। शास्त्रे वदते। भासमा
नो व्रवीतीत्यर्थः। भूतानुपवदते। सांत्वयतीत्यर्थः। शास्त्रे वदते। क्षेत्रे वदते। गोदे वदते। उपवदते। प्रार्थ
यते इत्यर्थः। मनुष्याणां संभूयोच्चारणे। संप्रवदंते वा स्त्रणाः। व्यक्तवाग्विषयादनुपूर्वादकर्मकात्। अ
नुवदते कदः कलापस्यावा विरुद्धोक्तेः। विप्रवदंति विप्रवदंते वा वेद्याः। अवाजिरतेः। अवगिरते। स

सि०चं०

५७

मःप्रतिज्ञाने। शब्दं नित्यं संगिरते। प्रतिज्ञानीत इत्यर्थः। उदः चरः सकर्मकात्। धर्ममुच्यते। समस्तृती
यायुक्तात्। अथेन संवर्ते। दाणश्च सावेचतुर्थेऽर्थे। दास्या संयच्छते कामुकः। उपायमः स्वीकारे। भा
योमुपयच्छते। यमः सिः किं वा विवादे। गमः सीतामुपायत। उपायं स्तथा। उदगोढेत्यर्थः। ताश्रुस्म
दृशां सांतानां। धर्मं जिज्ञासते। शुश्रूषते। सुस्मर्यते। दिदृक्षते। अनोजानातेर्न। अनुजिज्ञासतिपुत्रं।
प्रतारः भ्रातृश्रवः। प्रतिशुश्रूषति। आशुश्रूषति। स्वयं यतोपसर्गो धुजेर्यते। प्रयुंके। उपयुंके। उद्युंके
अयजे किं। प्रात्राणि प्रयुगात्किं। समः देणुवः। संदेणुते शस्त्रं। भुजोऽपालने। ओदनं भुंक्ते। गृधिवं चि
भ्रात्र्यं ताभ्यां प्रतारणे। माणवकं वंचयते। गर्हयते। अषाददः। त्वायमपवदते। कर्मयतिहारेधातोरा
त्। यतियते। यतिभाते। गतिहिंसार्थपरमसहसात्। इतरेतरान्यपरसरोपपदाचन। यतिगच्छे

५७

नामाव्यविषये हेमिप्रथमातिक्रमेकारणाभावात्प्रथमः ५

सुलोधावर्षाभावात्

ति। व्यतिवृत्ति। व्यतिपठंति। व्यतिजल्पंति। व्यतिहसंति। इतरेतरस्य अन्योन्यस्य परस्परस्य गत्यतिवृत्ति।
ति। अन्यस्य योग्यं लक्षणं करोतीत्यर्थः। अनुपराधोक्तं नः १। अनुकरोति। परकरोति। अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिप्रः
अभिक्षिपति। आदहः। प्रवहति। परिमृष्यति। परिवहति॥ ॥ इति पदव्यवस्था॥ ॥ यत्
चतुर्थे। धातोर्भावे कर्मणि च यकप्रत्ययस्य क्तिवादिषु चतुर्थे। आद्रुषिकर्मणि। अकर्मकाज्ञावे स कर्मकाच्च क
माणाऽवति। भावस्यैकत्वादेकवचनो युष्मदस्मदो रविषयत्वात्प्रथमः। भूयते। भूयेत। भूयता। अभू
यत। सगताताहनप्रदृशं च भावकर्मणोः सितासी स्यामिड्वा स इत्वं च। भाविषीष्ट। भविषीष्टाभा
विता। भविता। भाविष्यते। भविष्येते। अभविष्यत। अभविष्यते। इणतन् कर्तरि। धातोस्तनपरे भावे क
र्मणि च इणप्रत्ययः सेरपगादः। लुक्। अभवि। अकर्मकोपुपसगवशात्सकर्मकतामनुभवति। सुखम

इणपरस्य तनो लुक् १

हाय। स्पन्दनेन
गात्रविक्षेप एक
अकर्मिक क्रिया
इत्यत्र अकर्मिक
क्रिया बोधः

नामाव्यविषये हे विप्रथमाति क्रमेकारणाभावात्प्रथमः ५

प्रत्ययार्थभावः

ति। व्यतिष्ठति। व्यतिपठति। व्यतिजल्पति। व्यतिहसति। इतरेतरस्य अन्योन्यस्य परस्परस्य वा व्यतिलुता
ति। अन्यस्य योऽयं लवणं करोतीत्यर्थः। अनुपगच्छति। अनुकरोति। पणकरोति। अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिप्र
अभिक्षिपति। आदहः। प्रवहति। प्रेमृष्यति। परिमृष्यति। परिवहति॥ ॥ इति प्रत्ययव्याख्या॥ ॥ यच्च
चतुर्थे धातोर्भावे कर्मणि च यकप्रत्ययलिङ्गादिषु चतुर्थे आहुविकर्मणि। अकर्मकाद्भावे सकर्मकाच्च क
र्मणि प्रवति। भावस्यैकत्वादेकवचने। युष्मदस्मदोरविषयत्वात्प्रथमः। भूयते। भूयेत। भूयता। अभू
यता। स्वगंतानां हनप्रदृशं च भावकर्मणोः सित्तासीत्यणमिड्वासङ्गात्तच्च। भाविषीष्ट। भविषीष्ट। भा
विता। भविता। भाविष्यते। भविष्यते। अभविष्यत। अभविष्यते। इति तत्कर्तरि। धातोस्तनपरे भावे क
र्मणि च इति प्रत्ययः सारपवादः। लुक्। अभवि। अकर्मकोपुपसगवशात्सकर्मकतामनुभवति। सुखम

इति परस्मैपदलुक्

अथ प्रपादं कर्तुं वि
तिष्ठेत् पापं कर्म

यतः अस्मात् तत्र
नविलोपः १

अध्यायि ४ अस्या
धि ४ ॥

देवदत्तः वस्त्रं गृ
ह्णाति देवदत्तं न
वस्त्रं गृह्णाते २ ॥

पापं पापं अनुत्पत्तिः सतापे विपापं पापं ॥ ननु तत् ॥ कर्मणि प्रसूयः ॥ कर्मकर्मणि कर्म एव कर्तुं कर्मवृत्तिः तस्मिन् ॥
पतिः ॥ अत्र कर्मदोषे कर्मणि शब्दः ॥ इति न प्रथमं यत्पापं कर्तुं तस्मिन् विवक्षा कृतः ॥ पापं ॥ अनुत्पत्तिः इति स्थितं ॥ पापं कर्म ॥ तस्मात् कर्म ॥ कार
यतः राद्वि कर्तुं तालमते ॥ पापं इह स्वकर्तुं संशुद्धं कृतः ॥ तर्हि पापः अनुत्पत्तिः ॥ अत्र कर्म एव कर्तुं भवति ॥ अत्र भावे प्रसूयः ॥ तर्हि ॥ पापेन स्वयं
॥ लोपः आदि २ ॥ अस्मादि १ ॥ अयाजि २ ॥

पापं पापं अनुत्पत्तिः
तस्मात् कर्म ॥ कार
तर्हि ॥ पापेन स्वयं
मेव अनुत्पत्तिः ॥ तर्हि ॥ अन्वत् ॥ २

बोभूयते स्मर्यते विष्णुः अस्तावि अस्ताविषातां अस्तोवातां अर्यते स्मर्यते देवदत्तेना अ
रिता अर्तो स्मारिता स्मर्तो इत्युते तनोते वायुः क्तायते तन्यते अतानि जायते जन्यते तपोने
रा कर्म कर्तुं रिचनुतापे च ॥ अन्वते प्रणपेन ॥ पापं कर्तुं तेनाभादत इत्यर्थः ॥ यद्वा पापेन पुंसा कर्त्री अ
शोचीत्यर्थः ॥ दादेरिः दीयते ददे आतोयुक् ॥ अतिगिति ॥ दायिषीष्ट ॥ अदायि ॥ अदायिषातां ॥ अ
दिषातां धीयते स्थीयते देवदत्तेना स्मायते अस्मापि अस्मासातां अस्मापिषातां हन्यते देवदत्ते
न शत्रुः ॥ धानिषीष्ट ॥ वधिषीष्ट ॥ धानिता हेता ॥ अधानि ॥ अधानिषातां अहसातां अवधि ॥ अवधिषाताम्
इणदिदो नदीर्घः ॥ ग्राहिता प्रदीता देवदत्तेन वटः दृश्यते ॥ अदर्शि ॥ अदर्शिषातां अदसातो शम्पते सु
निता मातस्य सेटो न वृद्धिः ॥ अतिविकृति च ॥ नत्वा च मि क मि व मीनां ॥ प्रशमि ॥ अदमि ॥ अचमि ॥ अकामि ॥

लोपस्त्वन् दानां
न निवध्यते वृत्ति
देवदत्तः ॥ अन्व
आद्याम्यति देव
दत्तेन अन्व
मते १

मुनिः दाम्यति ॥ मुनिना दाम्यते ॥ भावे १ ॥

अकथितं ॥ अपादानादिविशेषैः विवक्षितैः कारकैकर्मसंज्ञं स्यात् ॥ दुष्टा अपचदुष्टप्रतिविब्रूषामजिमंयसुखं कर्मयुक्त्वा दकथि
 ते तथा सौ नी ही कष व हा ॥ ४ ॥

सि० चं०
 ५६

अवामि। शम्यते मो हो मुकुं देन। शमयां च के। मितं अंतानामिति नमिचवादीर्घः। अशमि। अशमि। अशमि
 वाता। अशमयिषाताम। वधहिंसायां। न निवधो नृदिः। अवधि। भंजे रितिनलोपोवा। अभाति। अभंति।
 अभउः क्षाता। लभेरिस्मोर्नुमा। अलंभि। अलाभि। अलसाताम। गो गोकर्मणि दुद्या देः प्रधानेनी कुरुषुहा।
 बुद्धिभक्षार्थयोः शरु कर्मणां च निजे दुया। प्रयोः कर्मण्येवां अंतोनालादयो मताः। गो दुद्यते पयः। अ
 जाग्रामं नीयते। क्रियते। कष्यते। उद्यते। बोध्यते माणवकं धर्मः। माणवको धर्ममिति वा। भोज्यते माण
 वकश्चोदतं। ओदतो माणवकं वा। पाद्यते माणवकं वेदः। माणवको वेदमिति वा। देवदतो ग्रामं गम्यते। अकर्म
 कारणकालादिकर्मकाणां कर्मणि भावे चलकाणः। मासो मासं वा। अस्तुते देवदत्तेन। अंतानुप्रयाप्यप्रत
 यः। मासमास्यते माणवकः। पदासौ कपोतिशये घोतयितुं कर्तव्यापाणेन विवक्ष्यते तदा कोरकात्तणप
 अकर्मरुपा तु मियोगे देशकालो भावो गंतव्योऽध्याच कर्मसंज्ञं स्यात् ॥ येषां देशकालादिभि
 न्नकर्मन संभवति तेऽत्राकर्मकाः। न ह्यविवक्षितकर्मणोपि। कुरवः कुरुनवा स्यते देवदत्तेन
 यदा कर्मैव कर्तृत्वेन विवक्ष्यते तदा सकर्मणामकर्मकत्वाद्भावे कर्तृरित्यलकारः ॥

५६

पिकर्तुं संतां लभंते। साध्वसिद्धिं नति। काष्ठानि पचंति। स्याली पचति। पचते ओदनं। भिद्यते काष्ठे
 न। लेनो के कर्मकर्तेरियगादिणिगदिटः। पचते ओदनः। भिद्यते काष्ठः। अणचि। अभेदि। सुकर्मकाणां
 न। अज्ञा ग्रामं नयति। दुहि पचोः सकर्मकयोर्वा। दुहस्तु नमो कर्मकर्तेरियगिणो नागोः पयो दुग्धः। स्व
 गंतानां कर्मकर्तेरिण वातनि। दुहश्च। अकारि। अकृतः। अदोहि। अयुक्षतः। अदुग्धः। उदुग्धः फलं पचते
 प्रस्तुते। पास्त्रा विष्टा। पास्त्रोष्ट। स्तुक्रमो गतिनेट्। नमते दंडः। अनंस्त। सृजः। अदोपपन्नं कर्तेरिण। सृ
 ज्यते सृजं भक्तः। असर्जि। युजेश्च। युज्यते ब्रह्मचारी योगी। भूषा वाचिनां क्रियदीनां सांतानां च यगिति
 णदिटो न। अलंकृतं कन्या। अलमकृतः। अवक्रितं हस्ती। अवाकीर्षः। गिरते। अगीर्षः। आद्रियते।
 आदृतः। ध्रियते। अधृतः। पृच्छते। अष्टष्ट। चिकीर्षते कटः। अचिकीर्षः। निभिवूनं अथिग्रंथ्याद

सि० चं०
६०

कर्मकाणां यमिणो न। कारयते। अवीकृत। उच्यते दंडः। उदशि श्रियत। वृते कथा। अगोचत। अंथते मे स
ला। अश्रयिष्ट। विकुर्वते संधवाः। व्यकारिष्ट। व्यकृत। कुषिजोः कर्मकर्तारो अतश्चादौ। कुषति। कुष
तिपादः। अयति। अयते वस्त्रं। अकोषि। अंजि॥ ॥ इति भावकर्मप्रक्रिया॥ ॥ स्मृतिवाचि न्युपपदे भूतानघ
तने धातोर्लट् लङोपवादः। स्मृतिस्मृगो कुले वृत्तामः। यद्योगे उक्तं। अभिजानासि कस्य यदने अभुं
त्सदि। उत्तमपुरुषे चित्तविशेषादिना पाणे क्षम। सुप्तादं किल विललाप। वदुजगदपुराणा तेषामता किला
दम्। अतंतापन्ने वे लिट्। कलिं गोषवात्सीः। नाहं कलिं जगाम। दाशश्च तोर्लङ् लिटौ। इति हाकरोच्चा
रवा। आसन्नकालेष्टृष्ट्यमाने र्थे लङ् लिटौ। अगच्छ किं। जगाम किं। अनासन्नेतु कं संनधान किं। लट् स्म
लिटोपवादः। यजति स्म युधिष्ठिरः। अपरोक्षे च। भूतानघतने लट् स्मृता स्मपोगे। एवं स्मपिता व्रवीति॥

६०

ननोष्टप्रतिवचनेभूतेलट्। अकार्षीः किं ननु करोमि मो नलोर्वा। अकार्षीः किं ननु करोमि नाका
षी। अहं नु करोमि। अहं नु कार्षीम्। पुगशब्दयोगेभूतानद्यतनेलट् स्यात्समयोगे ॥ वसंतीहपुगच्छाः।
अवात्सुः। अवसन्। उषुर्वा। स्मेकिं। यजतिस्मपुग। यावत्पुगनिपातयोर्भविष्यतिलट्। यावद्भुक्ते। पुगभु
क्ते। कदा कर्षीर्वा भविष्यतिलट्। कदा कर्हि वा भुङ्क्ते। भोक्ष्यते भोक्ता वा। वर्तमानसमीपेभूते भविष्यति
च वर्तमानवद्वा। कदाऽगतोसि। अयमागच्छामि। अयमागमं। कदागमिष्यसि। एषगच्छामि। गमिष्या
मिवा। क्षिप्रवचनेलट्। वृष्टिश्चेत्क्षिप्रमाभुलरितं वा यास्यतिशीर्ष्वं वस्यामः। गद्वायां लउपि जातौः का
लत्रयो। अपि जायां तजसि। जातुगणिकामादत्से। वाक्यमिलिङ् लटौ गद्वायां कालत्रयो। कथं धर्मं तजः
त्यसि वा। जातुयत्सदा यदि योगे लिङ् लृटोपवादः। जातुयत्सदा यदि वात्वादो हारिर्न देतुतावक

सि०च०
६२

१२६
७

ल्यमि नमर्षयामि। उतापोः समर्थयोर्लिङ्। उत अपि वा दन्वा दवं हरिः। समर्थयोः किं। उत दंडः पति
ष्यति अपि धास्यति द्वारम्। स्वाभिप्राया विःकरणे गम्ये लिङ्। नेतुकचित्ति। कामो मे भुंजीत भगवन्। ननु क
चित्तीति किं। कश्चिज्जीवति। हेतुहेतुमतोर्भविष्यतिलिङ्। वा। कृष्णं न मे चेत्सुखं वा पात। कृष्णं न स्पति चेत्सुखं
यास्यति। इच्छार्थेभ्यो लिङ्। लोटो वृत्ते माने। कामयतो। कामयेत। पौनःपुन्ये भृशार्थे च धातोर्लोट्। सर्वलका
विषये। लोटो हि स्त्री सर्वतुगादि विषये तद्धमोर्विषये वा। क्रिया समभिहारे द्वित्वे तस्येव धातोर्लुप्रयोग
श्च। अनेकक्रिया समुच्चये वा लोट् तस्य हि स्त्री तद्धमोर्विषये वा सामानाधिक्ये धातोर्लुप्रयोगश्च तिका
दयः। मादि पाहीति याति। यातः। यांति। यासि। यातयांतेति प्रयमाथ। मादि पाहीति यास्यति। अथ
सत्। अयासीत्। अधीष्वाधीष्वेतधीते। अधीध्वमधीध्वमिति यूपमधीध्वे। सत्तून् पिवधानाः स्वादे

६२

१२६
७